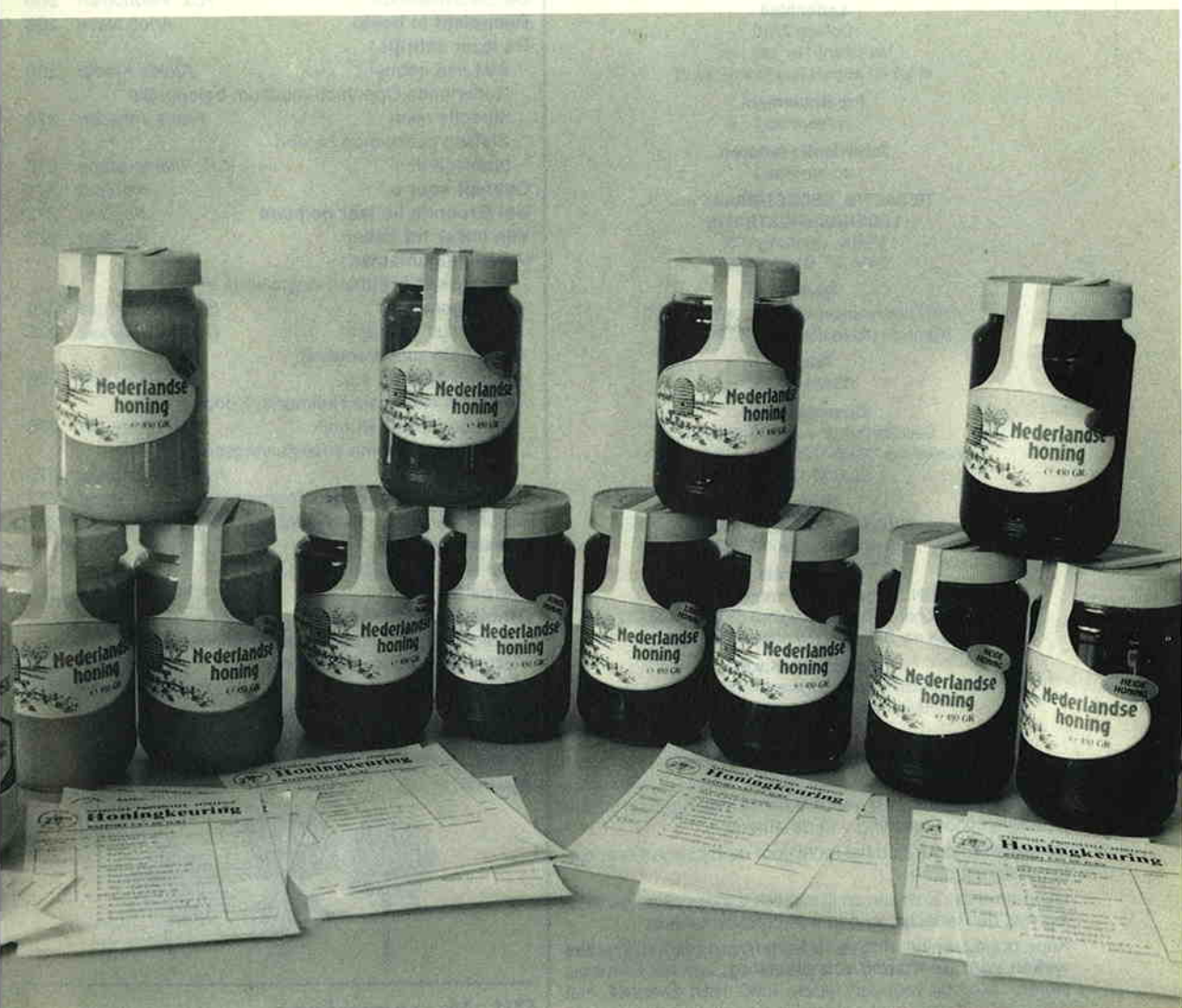

bijenteelt

Maandschrift voor de Bijenteelt - ISSN 0166-6444

Jaargang 93 - no. 10 - oktober 1991

Officieel orgaan van de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland

bijenteelt

MAANDSCHRIFT VOOR DE BIJENTEELT
ISSN 0166-6444

Officieel orgaan van de V.B.B.N.
**VERENIGING TOT BEVORDERING DER
BIJENTEELT IN NEDERLAND**

Opgericht 1897

Hoofredacteur

J. Beetsma

Redaktieleden

M.L. Boerjan, O. de Kat

Vaste medewerkers

N. de Jong, A. Neve, J.J. Speelziek, Ko Zoet

Bureau redactie

M.J.E.M. Canters

Ledenblad

Oplage 7250

Versijnt 11x per jaar,
in juli en augustus gecombineerd

Proefnummers

op aanvraag

Advertentie-tarieven

op aanvraag

REDACTIE, SECRETARIAAT en LEDENADMINISTRATIE

VBBN, Grintweg 273,
6704 AP Wageningen

Telefoon

VBBN (secretariaat/redactie) 08370-22422

Bijenhuis (handel/winkel) 08370-22733

Telefax

08370-24180

Openingstijden

Secretariaat di. - vr. 9.00-16.00 uur

Winkel ma. 13.00-17.30, di. - vr. 8.30-17.30,

za. 8.30-13.00 uur

Postgiro

VBBN (vereniging) 84.68.01

Bijenhuis (Winkel) 82.32.76

Bankrelatie

ABN, Wageningen, Postgiro 82.41.84

Rek.no. VBBN (Vereniging) 53.90.42.897

Rek.no. Bijenhuis (Handel) 53.90.42.900

Registratie K.v.K.

VBBN: Verenigingsreg.no. V119736

Bijenhuis: Handelsreg.no. 11433

Druk

Drukkerij Modern B.V. Bennekom

Alle in het Maandschrift gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs.

De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.

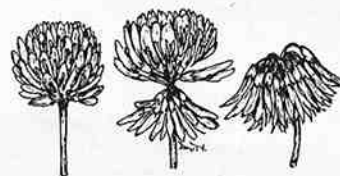
Overname van artikelen en illustraties is toegestaan na overleg met de Redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties en speurbijtes **zes weken voor de maand van plaatsing**, aan het Bijenhuis sturen. Tekst bij voorkeur typen; foto's liefst zwart/wit. Het maandschrift verschijnt omstreeks de 1ste van de maand.

jaargang 93 - nummer 10 - oktober 1991

Inhoud

Van de redactie	255
Zelfbestuiving een misvatting	H. Oude Essink 256
B. van der Laan, Vlagtwedde, 60 jaar	B. Cornelissen 257
Reglement voor de Nationale Honingkeuring	
Commissie Honing	258
Voor de beginner	
Ad Appelboom krijgt antwoord	Otto de Kat 259
Bijenteelt op Bonaire en Curaçao (vervolg)	J. Beetsma 261
Laatste potje heidehoning	J.J. Speelziek 262
Grote teruggang van het aantal bijenvolken in Oost-Duitsland	Klaus Nowotnick 264
Bestuivingscursus voor imkers	L. Hensels 264
Kent u het jeugdblad Wapiti	Roel ten Klei 265
Nascholingscursus voor leraren bijenteelt	P. Gerards 265
De 3 x 3 methode	R.J. Veldhuizen 266
Bijenplant in beeld	Arjen Neve 268
De lezer schrijft	
Wat een hobby!	Alcide Klomp 269
Nederlands Openluchtmuseum belangrijke attractie rijker	Frans Janssen 270
Stelling behorende bij een proefschrift	K.R. Timmermans 270
Geknipt voor u	Ko Zoet 271
Het Groentje 90 jaar geleden	Ko Zoet 272
Van imker tot imker	Ko Zoet 273
Verenigingsnieuws	
Cursussen bijenteelt nog steeds in de belangstelling	G.J.J. Luttikhuis 275
KI-cursus volbracht	G.J.J. Luttikhuis 275
Excursie subvereniging Bunnik-Houten e.o.	C. Pater Jzn 276
Achtste Nationale Ruilmarkt, Koop- en Verkoopbeurs, Bunnik	C. Pater Jzn 276
Uitreiking diploma's Bestuivingscursus Ede	H.M.M. Hendriks 276
39e Eper Bijen- en Honingmarkt	C.F. Morel 277
Burengerucht	Heyta van der Reijden-Rynja 277
Boekbespreking	
De teelt van de honingbij, Broeder Adam	J. Beetsma 278
Officiële mededelingen	
Vragen stellen aan de telefoondienst van DLV	
Bijenhoudery en Bestuiving	279
Tips oktober	C. van den Brand 279
Cursussen	
Internationale Conferentie over Bijenteelt in de Tropen, september 1992, Trinidad	M.J. Sommeijer 281
Agenda	281

Bij de voorplaat

Goed verzorgde potten honing met het sluitzegel van het Bijenhuis.

Van de redactie

Het bevorderen van de bijenteelt in Nederland

Er zijn verschillende manieren waarop de bijenteelt onder de aandacht van het niet-imkerende publiek wordt gebracht. Voorbeelden hiervan kunnen we maandelijks in het Groentje lezen. Sinds enkele jaren kennen we de succesvolle lessen voor de jeugd op school en de korte kennismakingscursussen voor volwassenen. De talrijke cursussen voor beginners en gevorderden, waarbij tientallen ervaren imkers (mentoren) en bijenteeltleraren betrokken zijn, dragen in aanzienlijke mate bij in het opleiden van nieuwe imkers.

Op een ander niveau vinden we, verspreid over het gehele land, ongeveer dertig bijen- en/of honingmarkten, een vijftal bijenparken met of zonder drachtplantentuin en een vijftal musea of permanente tentoonstellingen. Vooral op de markten wordt samengewerkt met verenigingen op het gebied van de natuurstudie en instanties voor het beheren van natuurgebieden. De belangstelling bij het publiek voor de natuur en natuurlijke producten is bijzonder groot en met recht kunnen de imkers in deze sfeer een goede bijdrage leveren.

Hierbij is de wijze van presenteren van groot belang; dit betreft zowel de activiteiten als de producten van de imkers. Bij de activiteiten staan de gezelligheid en het samenwerken in verenigingsverband voorop, maar mag de vakbekwaamheid beslist niet worden vergeten. Wat betreft de producten van de honingbij geldt maar één devies en dat is het leveren van producten die aan de eisen van de consument en die van de Warenwet voldoen. Om dit te bereiken is kennis en ervaring nodig. U kunt uw vakbekwaamheid testen door deel te nemen aan de keuringen van honing en andere producten, zoals de Nationale honingkeuring in Wageningen. Door het verkopen van bijvoorbeeld een pot honing, die aan de eisen voldoet, bevordert u niet alleen de verkoop van Nederlandse honing, maar ook de bijenteelt in het algemeen.

De secretarissen van de subverenigingen van de VBBN zullen met ingang van 1 januari 1992, in plaats van drie exemplaren van het Groentje, één exemplaar van Bijen, het Maandblad voor imkers, per maand ontvangen.

SPUITSCHADE?

Vraag een formulier bij het algemeen secretariaat. Alleen met uw medewerking is het mogelijk schadelijke middelen te achterhalen en zo mogelijk te verbieden!
Telefoon 08370-22422.

De bij ook op postzegels op FILA 91!

Hanneke van Heest

Ter gelegenheid van het 45-jarig bestaan van de afdeling Ede van de filatelistenvereniging 'de Globe', wordt van 10 tot 12 oktober a.s. een postzegelentoonstelling gehouden. Op deze tentoonstelling zijn ook thematische verzamelingen te zien. Eén thema hiervan draagt de titel: 'De bij hoort er bij'. Onderwerpen zijn de functie van de honingbij en de bijenprodukten. Er wordt ook aandacht besteed aan de vijanden van de bij en tenslotte aan de bij als symbool voor het sparen, als zinnebeeld voor de nijverheid en als symbool voor de eenheid in de wereld. De postzegelentoonstelling wordt gehouden in de Open Hof, Hoflaan 2 te Ede (tel.: 08380-39426) en is geopend op vrijdag 10 oktober van 17.30 tot 22.00 uur, op zaterdag 11 oktober van 10.00 tot 22.00 uur en op zondag 12 oktober van 10.00 tot 16.00 uur. De toegang is gratis; de catalogus kost f 1,50.

Nationale Honingkeuring

Tijdens de Open Dag op 26 oktober a.s. vindt ook de Nationale Honingkeuring plaats. Ter keuring kan worden aangeboden: diverse soorten honing, honinggebak, vlechtwerk etc. Zie voor de reglementen het artikel verderop in dit blad.

Als extra klasse is toegevoegd: etiketten. Stuur uw mooiste, origineelste, meest gebruikte etiket in ter beoordeling. Er staan enkele aardige prijsjes ter beschikking.

Inleveren van de te keuren materialen kan tot uiterlijk een week voor de keuring bij het Bijenhuis. Ook kunt u inleveren bij de dichtsbijzijnde deponhouder van het Bijenhuis. De uiterste inleverdatum is dan 16 oktober.

Voor verdere inlichtingen kunt u terecht bij het secretariaat 08370-22422.

In zijn artikel „Insektenbestuiving” (Bijenteelt 93(6): 179-181 (1991) demonstreert J.J. Speelziek een afwijkende en tot onduidelijkheid leidende opvatting over zelfbestuiving. Wie zijn „Werkboek bijen houden” 1981 pag. 17 (of „Beste bijen” pag. 11) raadpleegt, verdwaalt tussen de bomen. Ik citeer:

„Bestuiving is het verplaatsen van stuifmeel van de meeldraden naar de stamper. Dit kan geschieden door de bloemen zelf (zelfbestuiving), door de wind of door dieren en soms ook via het water (kruisbestuiving); onder kruisbestuiving wordt tevens verstaan het overbrengen van stuifmeel naar een andere bloem van dezelfde plant, of naar een plant van dezelfde soort uit de naaste omgeving. Deze laatste vorm van kruisbestuiving wordt ook wel buurbestuiving genoemd”.

Deze uiteenzetting over zelfbestuiving, kruisbestuiving en buurbestuiving kan slechts tot de conclusie leiden dat de schrijver het één en ander door elkaar haalt en de weetgierige lezer in opperste verwarring achter laat. Ook andere schrijvers van overigens lezenswaardige boeken gaan, als het over bestuiving gaat, nogal eens de mist in. E. Holm „Bloembio-logie” 1978 verwacht zelfbestuiving en zaadzetting-na-zelfbestuiving als hij schrijft op pag. 15:

„Er moet een middel zijn om kieming van ongewenst (lees: „eigen”) stuifmeel te voorkomen. Vele planten voorkomen zelfbestuiving met behulp van stoffen welke de kieming . . . verhinderen.”

Zelfbestuiving moet hier bevruchting-na-zelfbestuiving betekenen; immers pas als het „eigen” stuifmeel op de stamper terecht is gekomen, treden er remmende factoren op om te verhinderen dat dit eigen stuifmeel ontkiemt, d.w.z. een stuifmeelbuis vormt door de stamper heen om de zaadcel bij de eicel te brengen. Deze bevruchting zou immers 100% inteelt zijn en de soort verzwakken. Dezelfde verwarring bij Holm op pag. 19:

„Zelfbestuiving heeft ook een aantal voordelen. De zaadproductie is hoog, omdat alle zaadknoppen worden bevrucht.”

Ook dit gaat pas op als na de zelfbestuiving de bevruchting niet wordt verhinderd. Veel planten verhinderen na zelfbestuiving deze bevruchting; men noemt deze planten zelfsteriel. Th. Alberda e.a. „De groene aarde” Aula 1966 pag. 275 gebruikt terecht de termen *zelfbevruchting* (bevruchting na zelfbestuiving) en *kruisbevruchting* (bevruchting na kruisbestuiving). J. Godet, Thieme, „Bloemen van bomen en heesters” 1990 schrijft op pag. 24:

„Onder ongunstige omstandigheden kunnen planten tot zelfbestuiving overgaan, hetzij binnen dezelfde bloem hetzij tussen bloemen van dezelfde plant”.

Hij bedoelt waarschijnlijk zelfbestuiving die tot vruchtzetting leidt. Op pag. 31 echter heet het dat

bestuiving kan plaats hebben „1. door de wind, 2. door dieren, 3. zelfbestuivend”. De misplaatste tegenstelling tussen zelfbestuiving en bestuiving door insecten of de wind komt meer voor. J.J. Speelziek citeerde ik reeds. B. Dany, „Stuifmeelwinning vandaag” 1983 pag. 18 omschrijft:

„Zelfbestuiving (autogamie): stuifmeel valt op de stamper van dezelfde bloem. Allogamie: de wind brengt stuifmeel over naar andere bloemen”.

Zie ook: Prismawoordenboek Biologie (vert. 1986) pag. 33:

„Planten kunnen zelfbestuivend zijn (bijvoorbeeld gerst), waardoor zaadvorming verzekerd is (let op: zelfbestuivend is hier: de mogelijkheid hebbend om met eigen stuifmeel tot zetting te komen!), zelfs bij afwezigheid van exemplaren van dezelfde soort. Zelfbestuiving leidt echter tot homozygotie (een inteelt verschijnsel). . . ; bij vele plantensoorten komen dan ook mechanismen voor om zelfbestuiving te verhinderen en kruisbestuiving te bevorderen. Deze laatste gebeurt of door insecten of door de wind.”

Jammer deze laatste toevoeging; hij leidt tot verwarring in een goed verhaal waarin de schrijver met andere woorden zegt: „De meest gewenste vorm van bestuiving treedt op wanneer de stamper stuifmeel ontvangt van de bloem van een soortgenoot, van een ander ras met variërende eigenschappen (kruisbestuiving!); er wordt bij de bevruchting genetisch materiaal uitgewisseld en dit versterkt de soort. Als er geen soortgenoten zijn, moet de plant zich met het eigen materiaal redden of afzien van nakomelingen; alleen eigen stuifmeel is voorhanden. Welnu: vele plantensoorten willen deze inteelt niet; ófwel ze verhinderen, dat eigen stuifmeel op de eigen stamper valt, bijvoorbeeld door te zorgen dat stempel en meeldraden niet gelijktijdig rijp zijn; zelfbestuiving kan dan niet; ófwel ze produceren remmende stoffen waardoor het eigen stuifmeel niet volledig kan ontkiemen. Sommige planten hebben deze remmende stoffen niet (bijvoorbeeld gerst) en zijn dan op zijn minst verzekerd van de vorming van inteeltzaad”.

Tot zover uitstekend! Hoe komt het eigen stuifmeel op de eigen stamper? In sommige gevallen gewoon door direct contact; in veel gevallen echter is ook hier een bemiddelaar nodig, bijvoorbeeld de wind of insecten. Schrijver suggereert, dat deze bemiddelaars zijn voorbehouden aan de kruisbestuivers en dat wekt verwarring. Dit leidt er toe dat vaak de grens tussen kruis- en zelfbestuiving vervaagt en vormen van zuivere zelfbestuiving als kruisbestuiving worden omschreven. Wanneer een bloem op een tak van een boom stuifmeel ontvangt van een bloem op een andere tak van dezelfde boom, is dit voor die

bloem evengoed „eigen” stuifmeel als dat van zijn eigen meeldraden; het genetisch materiaal is immers identiek. Deze „buurbestuiving” is een vorm van zelfbestuiving; dit „kruisbestuiving” noemen (lees het citaat van Speelziek) zet alles op zijn kop en leidt tot onnodige indelingen: A. Neve, „Imkersencyclopedie” onder „bestuiving”, beschrijft buurbestuiving als een derde soort bestuiving „tussen plantensoorten die nauw met elkaar verwant zijn”, maar hij geeft toe dat „alleen bij kruisbestuiving tussen planten er genetisch materiaal wordt uitgewisseld”. E. Holm o.c. pag. 19 geeft ook de driedeling „zelfbestuiving: de bloem bestuift zichzelf, buurbestuiving: stuifmeel van een bloem bestuift een andere bloem van dezelfde plant, kruisbestuiving: . . .”. Op pag. 20 komt hij echter tot de conclusie dat buurbestuiving hetzelfde is als zelfbestuiving zijnde: „het onderling bestuiven van individuen met dezelfde erfelijke aanleg”. Een aardbeibloem is proterogynisch: eerst zijn de vele stampertjes rijp; de meeldraden langs de rand leveren pas rijp stuifmeel als de

stampertjes verwelken. Zelfbestuiving binnen dezelfde bloem komt niet voor. Op een aardbeiveld evenwel staan veelal planten die van dezelfde moederplant afkomstig zijn door uitlopers (een kloonvorming). Ook de bestuiving die hier plaats vindt is wel degelijk een vorm van zelfbestuiving; in het huidige assortiment leidt dit tot uitstekende vruchtzetting; wél gaat het stuifmeel van een vroegere bloem naar de stampertjes van een latere bloem en van de ene plant naar de andere: zonder insecten echter komt daarvan niet veel terecht. De 17e „Rassenlijst voor fruitgewassen” 1985 formuleert op pag. 16 terecht dat zelfbestuiving bestuiving is binnen één ras; „als de bestuiving geslaagd is leidt hij tot vruchtzetting” (als zo’n ras daarvoor geschikt is). Op pag. 17 luidt het:

„Om overdracht van „vreemd” stuifmeel of ‘eigen’ stuifmeel te bevorderen is het verstandig bijenvolken tijdens de bloei in te zetten”.

L. Hensels formuleert dit op zijn eigen wijze: „Zelfbestuiving is geen vanzelfbestuiving”.

B. van der Laan, Vlagtwedde, 60 jaar, sinds 1965 imker en zeven keer nationaal honingkampioen

B. Cornelissen, Wageningen

‘Het zou leuk zijn, als er wat meer concurrentie komt op de Nationale Honingkeuring’, aldus nationaal honingkampioen B. van der Laan. ‘Nogal wat imkers zijn huiverig om aan honingkeuringen mee te doen, maar het is in het belang van de liefhebberij, van de consument en van jezelf. Je leert van kritiek en het is fijn om te weten, dat je produkt aan de eisen voldoet’.

Zes jaren heeft imker Van der Laan de Ridder van Rappard beker al mogen oppoetsen. Ook nu staat de wisselprijs weer trots op de schouw in de woning aan de Gaastlaan in Emmeloord. Er horen nogal wat medailles bij dit succes vorig jaar in Zuidlaren. Driemaal 100 punten werden door de zestigjarige imker gescoord in de klassen: (1) vloeibare honing, (3) honing die op het punt staat te kristalliseren en (6) heideraathoning. Tweemaal 99 punten werden bereikt met zijn inzendingen in de klassen: (4) heidehoning en (10) heidekoek en driemaal 98 punten in de klassen: (2) gekristalliseerde honing, (7) brokhoneing en (8) zuivere wasbodemp. ‘Als je honing wilt hebben moet je rijden’, is het simpele antwoord op de vraag naar deze successen. Zijn vrouw bekijkt het ietwat kritisch: ‘Een man moet een liefhebberij hebben. Hij heeft er erg veel voor over’. Van der Laan is een grote imker met zijn 160 bijenvolken, die per volk gemiddeld 35 pond honing opleveren. ‘Rijk ben ik er nog nooit van geworden. Het ene jaar hou je wat over, het

andere kom je te kort. Arbeidsloon reken ik niet mee, zoals ik ook de kilometers niet meereken. Maar ja, uiteindelijk kost elke liefhebberij geld’. Ook dit jaar zijn de kasten weer ingezet bij de bestuiving van crocus, appel, aardbei en koolzaad. Bestuiving van de eerste drie gewassen leverde het zakgeld op voor latere verre reizen. Monsterpotjes honing gaan naar de Nationale Honingkeuring, die op 26 oktober van dit jaar in het Bijenhuis in Wageningen zal worden gehouden.

Ook nu weer weet Van der Laan, dat de voorbereidingen veel tijd zullen gaan kosten, want hij gaat gedegen te werk. Voor de vloeibare honing in klasse 1

gaat hij uit van koolzaadhoning, die na het slingeren door een dubbele honingzeef gaat en vervolgens in bussen van blik of plastic op kamertemperatuur wordt bewaard. De bus of emmer mag om klantvriendelijke reden nooit te vol worden afgevuld. Ook moet koolzaadhoning om de goede pastavorm te bereiken elke dag wordt geroerd. Een week voor de keuring maakt Van der Laan de inmiddels gekristalliseerde honing weer vloeibaar, waarbij de thermometer er voor waakt, dat de temperatuur niet boven de 35 °C komt. Een dubbele kaasdoek komt er aan te pas om het fijne vuil er uit te halen. De honing gaat daarna in het tapvat en blijft drie dagen staan. Daarna wordt in potjes afgevuld. De luchtbelletjes krijgen daarna nog twee dagen de tijd om op te stijgen, waarna een spateltje zorgt voor het gladde oppervlak. Voor zijn inzending gekristalliseerde honing

gaat Van der Laan ongeveer op dezelfde manier te werk. Ook deze wordt als de keuringsdatum nadert eerst weer vloeibaar gemaakt en vervolgens geënt met 5 gewichtsprocenten gekristalliseerde koolzaadhoning van het vorig jaar, die met een vijzel is fijngemaakt. De kristallen worden door de vloeibare honing geroerd.

'Het is op dat moment een kwestie van routine geworden om te weten wanneer de honing kan worden afgetapt. De honing moet goed kunnen lopen en de luchtbelletjes moeten nog kunnen opstijgen. Ik houd drie series ter beschikking en op de dag van de keuring kies ik er die uit, die net goed is. Ik heb een voorkeur voor koolzaadhoning, omdat het kristalliseren dan het snelst gaat'.

Reglement voor de Nationale Honingkeuring

Commissie Honing, VBBN

De commissie Honing van de VBBN heeft het keuringsreglement voor honingkeuringen aangepast. Hieronder volgen in het kort een aantal regels en eisen waaraan inzendingen voor de Nationale Honingkeuring op 26 oktober a.s. moeten voldoen.

Er mogen alleen inzendingen ter keuring worden aangeboden die:

- Uitsluitend Nederlandse honing bevatten.
- Voldoen aan de eisen van goed vakmanschap.
- Tijdig worden ingeleverd.
- Uit drie identieke glazen potten bestaan.
- De naam van de inzender niet verraden.
- Potten moeten een inhoud hebben van 450 gram.

In de volgende klassen dienen, per deelnemer per klasse, 3 potten ter keuring ingediend te worden:

- klasse 1: vloeibare honing
- klasse 2: gekristalliseerde honing
- klasse 3: kristalliserende honing
- klasse 4: heidehoning

In sommige klassen, bijvoorbeeld vloeibare honing, mag men meerdere series van 3 potten inzenden mits zij verschillend van smaak zijn: bijvoorbeeld 3 potten fruitbloesemhoning, 3 potten lindehoning, 3 potten koolzaadhoning, etc.

Voor keuring in de volgende klassen kan per deelnemer, per klasse volstaan worden met één inzending:

- klasse 5/6: raathoning
- klasse 7: brokdhoning
- klasse 8/9: wasbodems
- klasse 10: honingkoek en honing-gebak (van koekjes, kleine cakes e.d. minstens 10 stuks)
- klasse 11: propolis

- klasse 12: stuifmeel.

- extra klasse: honingetiketten

Potten behorende tot één inzending moeten voldoen aan de volgende eisen:

- voorzien zijn van een bij de pot passend deksel.
- voorzien zijn van een toelaatbaar etiket.
- bewerkingen op de pot die de keuring bemoeilijken zijn niet toegestaan.

Uiterlijk van de inzending:

- Er mag geen honing aan het deksel kleven. Een vorig gebruik (tenzij voor honing) mag niet aan het deksel herkenbaar zijn. Het deksel dient gaaf te zijn en bij de presentatie passend. Het deksel dient goed te sluiten. Metalen deksels moeten vrij zijn van roestvlekken en een schone inleg hebben. Kunststof wipdeksels worden bij een keuring afgeraden.
- Indien er 3 potten per inzending nodig zijn, moeten deze identiek zijn. De potten mogen niet voorzien zijn van storende bewerkingen in het oppervlak van het glas.
- Het etiket dient voorzien te zijn van de naam van de waar en een correcte inhoudsopgave. Op het etiket mogen geen aanduidingen als 'geneeskrachtige werking' voorkomen. Tijdens de keuring mag de naam van de inzender niet zichtbaar op het etiket voorkomen.

Er zijn geen kosten verbonden aan het deelnemen aan de honingkeuring.

Voor de Nationale Honingkeuring kunt u uw inzending(en) **uiterlijk 16 oktober inleveren** bij de dichtstbijzijnde depothouder, of rechtstreeks bij het Bijenhuis te Wageningen.

Weet u het nog, de opgave uit de juni-aflevering van deze rubriek? Een zekere Ad Appelboom had twee volken. Volk 1 had een jonge moeder en van volk 2 wisten we niets. Ad maakte dit volk open en ontdekte tot zijn schrik doppen! De vraag aan u was toen: wat zou er met dat volk aan de hand kunnen zijn en welk advies zou Menno de Mentor aan Ad gegeven hebben? Ik loofde een klein maar goed bedoeld prijsje uit voor de beste oplossing. Ik was er al een beetje bang voor: er reageerden maar bitter weinig lezers. Dat was eigenlijk wel logisch. Afgezien nog van het feit dat imkers in het drukke bijenseizoen gewoon geen tijd hebben om ook nog eens krantepuzzeltjes op te lossen, vereiste de opgave nogal wat denk- en schrijfwerk.

De brief van H. Mazier

Niettemin klommen enkele lezers toch in de pen. Een ervan was H. Mazier, een beginnend imker uit Putten. Hij veronderstelt dat volk 2 een aflegger is met een oude moeder. Het volkje kwam volgens hem zo snel weer op sterkte dat het doppen aan ging zetten. Maar dat er ook nog een andere mogelijkheid is, heeft de heer Mazier vorig jaar zelf ervaren. Hij verwijderde, toen hij zwermcellen in het volk gezien had, alle doppen op de mooiste na. De oude moeder had hij in een klein afleggetje mee naar huis genomen. Bij controle bleek later dat die ene dop inderdaad uitgelopen was. Mazier bracht dit volk toen naar de linde. En wat zag hij daar na enige tijd? Doppen! Hij vermoedt dat de jonge koningin wel even aan de leg is geweest, maar later ingebald werd. Er was namelijk geen gesloten broed aanwezig (en dus wel open broed? odk). 'Dat komt omdat je als beginnend imker wel eens te nieuwsgierig bent en te vaak in je volk kijkt', schrijft hij openhartig. Of de jonge moeder echter werkelijk ingebald werd en daarbij gedood, durf ik zo niet te zeggen. Misschien is ze verongelukt bij de bruidsvlucht of anderszins omgekomen. Mocht er wel open broed aanwezig geweest zijn, dan behoort de inbalveronderstelling inderdaad tot de mogelijkheden. Het volk was uiteindelijk hopeloos moederloos, waarna de heer Mazier toen maar de reservekoningin heeft ingevoerd. Dat had Menno de Mentor beslist ook geadviseerd.

De brief van Dick de Roode

Een zeer uitvoerige reactie stuurde de heer De Roode uit Zeist ons toe. Zijn betoog is een welhaast complete analyse van het Appelboomprobleem. Dick de Roode imkert sinds 1990 en is 44 jaar oud. Ik neem zijn brief, vrijwel integraal, hieronder over.

'Geachte redactie,

Er zijn natuurlijk vele oplossingen, alle afhankelijk van de voorgeschiedenis. Die is evenwel niet bekend en daarom ga ik maar uit van dat wat ik wel weet. Omdat Ad Appelboom een mentor heeft en twee volkjes, was hij dus nog niet zo lang met het fascinerende bijenhouden bezig. Ad zou vorig jaar begonnen kunnen zijn met (zo de traditie wil) een gekregen zwerm. Ad had twee volken en het eerste volk dat hij nagekeken heeft, was er een met een pasgeboren moeder die net aan de leg was. Dan zou het kunnen zijn dat dit Ad Appelbooms eerste zelfgemaakte kunstzwerm was. Hier is dus alles mee in orde.

Nu het volk met de doppen. Ik weet niets van de koningin, maar omdat er nu doppen in het volk zitten, zou ze of verongelukt kunnen zijn bij het maken van de kunstzwerm of zo oud geweest kunnen zijn dat de bijen haar afdankten. Ook zou de kunstzwerm zo sterk gemaakt kunnen zijn dat het volk alsnog in zwermstemming geraakte. Dit laatste zou kunnen omdat er in het jonge volk gesloten broed was; er

moeten dus minstens vier weken verstreken zijn sinds het maken van de kunstzwerm. In vier weken kan een volk weer

snel op sterkte zijn, zeker als er voldoende dracht is. In combinatie met het bovenstaande zou het ook nog kunnen zijn dat Ad Appelboom goed geluisterd heeft op de lessen en weet dat een volk dat krap in de kast zit economischer met de warmte kan omgaan en dus sneller groeit. Omdat het steeds maar koud bleef, maakte Ad Appelboom zijn volk al die tijd niet open, want daar doe je alleen maar kwaad mee, weet hij. Daarom heeft hij de kastkaart ook niet bijgehouden, want er was niets te melden geweest, of dat zou moeten zijn: 'sinds . . . niet gekeken in verband met koude'. Enfin, we gaan verder met het mogelijke advies dat Menno de Mentor gegeven kan hebben. Allereerst zal Menno wat meer moeten weten voordat hij een goed advies kan geven. Hij weet al dat het om een oude koningin gaat, gezien het bovenstaande. Ik denk dat de volgende vragen gesteld werden.

Wat Menno moest weten

1. Was de koningin geknipt?
2. Gaat het om redcellen (die zitten midden op de raat)?
3. Of waren het zwermcellen (hangen onder aan de raat)?
4. Is de koningin er nog?

Nu is er niet gemeld of de doppen leeg, belegd of al gesloten waren. Behalve in het geval dat de koningin verongelukt zou zijn, denk ik niet dat de doppen

Voor de beginner

gesloten waren. Dat zou Ad gemerkt hebben, want dan was de koningin vertrokken en de helft van de bijen met haar. Dat gaat natuurlijk niet op als de koningin geknipt was, want dan was zij wel verloren gegaan maar waren de bijen teruggevlogen. Het gaat ook niet op als door de extreme kou van de laatste dagen de zwerm nog niet is afgekomen, want dan was de koningin nog thuis. Waren de doppen echter wel gesloten en was de koningin vertrokken, dan denk ik dat Menno de Mentor de volgende oplossing had geadviseerd.

Alle doppen breken en daarna:

1. als de jonge koninginnen rijp zijn, deze allemaal in laten lopen, of 2. als de jonge koninginnen nog niet rijp zijn, alle doppen breken en een raampje met eitjes uit het andere volkje inhangen en na dertien dagen de doppen breken. De laatste oplossing is niet zo geweldig, want het kost nu dus extra tijd voor er weer een leggende koningin kan zijn en het resultaat zal een 'mager' moertje zijn. Waren de zwermcellen gesloten, had het volk nog ruimte genoeg en was de koningin nog thuis, dan had Menno hetzelfde advies gegeven. Hij had er dan bij gezegd dat het volk dan wel een goede reden gehad heeft om de koningin af te danken en geadviseerd haar maar niet aan te houden, haar eerst te vangen en te doden en dan stap 1 of 2 te volgen. Waren de zwermcellen gesloten, was Hare majesteit nog thuis en was de behuizing te krap, dan heeft het geen zin meer om ruimte te geven en de doppen te vernietigen, want de zwermstemming zit er in en wordt toch uitgevoerd. Maak in dat geval eerst een klein vegertje (met uiteraard de koningin), dat dan als reservevolkje kan worden aangehouden en doe dan stap 1 of 2. Waren de zwermcellen gesloten, was de 'Mevrouw' vertrokken of verloren gegaan omdat ze geknipt was (waarbij de bijen teruggevlogen zijn), volg dan ook stap 1 of 2. Geef het volk wel voldoende ruimte, anders krijgt het op den duur wellicht toch nog zwermplannen. In geval dat de koningin verongelukt zou zijn, zal Menno altijd geadviseerd hebben stap 1 of 2 te volgen, want er is geen koningin in huis.

Speeldopjes?

Nu kan het ook nog zijn dat de doppen die Ad Appelboom vond, niet belegd zijn. Misschien heeft Ad wel speeldopjes voor echte doppen aangezien en dan is er helemaal niets aan de hand. Dat moet Ad wel eerst goed bekijken! Menno zal Ad het verschil graag nog even uitleggen. Maar gegeven dat er aan beide zijden wel vijf doppen waren, lijkt mij dit niet erg waarschijnlijk. Het zou eerder duiden op een erg graag zwermend volk. Zo'n koningin zou Ad eigenlijk helemaal niet aan moeten houden. Voor nu zal Menno adviseren de doppen toch te vernietigen en een raam eitjes uit het jonge volkje in te hangen. Dit heeft dus twee voordelen: Ad weet nu precies wanneer hij doppen moet breken (na dertien dagen) en zo'n zwermgrage koningin is meteen uitgeschakeld en

brenkt geen darren meer voort die immers alleen haar eigenschappen hebben. Ad moet echter wel eerst de koningin vangen en vernietigen. De laatste mogelijkheid is dat het om nog niet gesloten doppen gaat. Als het zwermcellen betreft, is dus per definitie de koningin nog aanwezig en als het om redcellen gaat is er geen koningin meer. Dit mag je ook om-draaien, want het verschil tussen zwerm- en redcellen is niet altijd even duidelijk. Kijk dus maar liever of de koningin er wel of niet is en handel zoals Menno de Mentor hierboven heeft geadviseerd. Als Ad (misschien via Menno) aan een jonge leggende koningin kan komen, is het verstandig het volk hopeloos moerloos te maken door alle doppen weg te breken, twee dagen te wachten en de jonge leggende koningin met een kooitje in te laten lopen. Het volk is dan snel weer aan de groei en kan zich tot een groot volk met veel winterbijen ontwikkelen. Dat belooft weer een goede start in het volgende voorjaar. Als het dan ook nog om een geselecteerde koningin gaat, zou Ad er zelfs beter van worden en kan hij blij zijn dat hij op die morgen doppen vond.'

Tot zover de brief van Dick de Roode. Een voortreffelijk verhaal, maar wel een hele kluif, vindt u niet? Dat kon ook haast niet anders; die bijen maken het ons met hun doppingedoe af en toe verdraaid lastig. Maar dat is nu juist weer het leuke en spannende van onze hobby. Hartelijk dank heren Mazier en De Roode, ook namens Ad Appelboom uiteraard. Voor ieder van u is het 'kleine, maar goed bedoelde prijsje' onderweg.

Bijenteelt op Bonaire en Curaçao

J. Beetsma,
Vakgroep Entomologie,
Landbouwniversiteit Wageningen

Vervolg van *Bijenteelt* 9: 232

Gistende honing

Ondanks het feit dat de honing goed wordt verzegeld, treedt gisting in de cellen op. De celdeksels staan bol. De heer Every had 300 kg gistende honing staan en hij vroeg zich af waardoor dit veroorzaakt werd en wat hij met die gistende honing moest doen. Ordetx Ros (1952) noemt als mogelijke oorzaak voor het gisten van honing in de cel, dat de bijen in overmatig vochtige perioden onrijpe honing zouden verzegelen. Op Curaçao zal dit waarschijnlijk niet het geval zijn. Uit een onderzoek van zeven Curaçaose honingmonsters door drs.J. Kerkvliet in 1987 blijkt, dat het watergehalte varieert van 17,5 tot 19,7% (gemiddeld 18,9%). Wat dat betreft is de kans op gisting erg klein, tenzij de honing voor het verzegelen al veel gistcellen zou bevatten. Als mogelijke verklaring noemt de heer Kerkvliet het voeren van volken met oude gistende honing.

Dinsdag 31 juli

Schade aan bijenvolken voorkomen

Op de afdeling Chemische Dienst van de GGD spraken wij met de heer N. Bicentini onder andere over de bestrijding van de Gele koorts muskiet en het voorkomen van schade aan bijenvolken.

Twee jaar geleden werd inderdaad over het gehele eiland gespoten om de 'Dingin' te bestrijden. De muskiet kwam vanuit Venezuela. Vliegtuigen en schepen uit dat land werden daarom ook behandeld. Het bestrijdingsmiddel Abate bevat 1% temefos, wordt gemengd met zand verspreid en doodt de insectenlarven. Wanneer Gele koorts bij een patient wordt vastgesteld, wordt, met een straal van 400 m rondom het huis, het terrein beneveld met 95% Malathion. Mocht zich zo'n situatie zich weer voordoen, dan zal de heer Bicentini de imkers op tijd waarschuwen, zodat zij de gelegenheid hebben om hun volken te verplaatsen.

Zwermen vangen

Meldingen van particulieren, die last van een zwerm hebben, worden door de GGD doorgegeven aan imkers. De GGD beschikt over een lijst met de adressen van acht imkers, die eventueel de zwerm komen scheppen. Allerlei zaken spelen een rol in het wel of niet functioneren van dit systeem. Soms is de imker niet te bereiken of hij heeft al een voldoende aantal volken en heeft geen leeg kastmateriaal meer. In enkele gevallen wordt de zwerm door de GGD gedood, omdat er anders een vloer, een plafond of een wand moet worden opengebroken. De heer Bicentini en, zoals later bleek, de imkers kenden het systeem

niet waarbij een zwerm met behulp van een 'fuik' uit bijvoorbeeld de spouw van een muur weggevangen wordt.

De 'zwermfuik'

De opening (20-30 cm diameter) van een metaalgazen trechter wordt op de muur over de vliegopening vastgezet. In de top van de trechter wordt een gaatje gemaakt met een diameter van 1 cm. Alle bijen, die het nest verlaten, bereiken de buitenwereld via deze kleine opening. Echter, terugkerende bijen vinden deze opening niet, omdat ze ingevlogen zijn op de opening in muur en daar waarschijnlijk ook de nestgeur kunnen waarnemen. Het is dan van belang om deze bijen op te vangen in een kastje, met raten en een koningin, dat naast de trechter geplaatst wordt. Een zwerm die nog geen raat gebouwd heeft kan in enkele dagen worden verwijderd. Wanneer er wel raat gebouwd is en er een broednest aanwezig is, zal de 'operatie' enkele weken duren. Dit omdat er nog bijen uitkomen en het gesloten broed door de bijen warmgehouden wordt.

Tenslotte vroeg de heer Bicentini om een volledige lijst van de leden van de imkersvereniging i.o., zodat hij op de kaart van het eiland de woonplaats van deze imkers kon aangeven en op deze wijze zo efficiënt mogelijk het contact, tussen de imker en de persoon die de zwerm aangemeld heeft, kon leggen.

Lezing voor de Curaçaose imkers

De heer Every had 14 leden van de imkervereniging in oprichting nog kunnen bereiken om hen uit te nodigen voor een lezing in een van de gebouwen van de Scholengemeenschap G.O.G.

Eerst hield de voorzitter van de SBBNA een inleiding over het doel van de stichting. Hij wakte de aanwezige leden op om mee te werken. Een belangrijk aspect is het verbod op het ongecontroleerd invoeren van koninginnen met begeleidende bijen en het invoeren van gebruikt imkersmateriaal. Aansluitend hield ik een lezing, waarbij de nadruk werd gelegd op bijenziekten en -parasieten.

De Geafrikaniseerde honingbij

Door enkele leden werd de mogelijkheid geopperd, dat de Geafrikaniseerde honingbij uit Venezuela naar Aruba over de zee zou kunnen vliegen. Zij vergeleken de situatie met die aan de zuidkust van Trinidad. Daar vlogen de Geafrikaniseerde bijen in 1979 vanuit de delta van de Orinocorivier over de Boca de Serpiente. Op het eiland Tobago, 36 km ten noorden van Trinidad, werd de Geafrikaniseerde bij in mei 1988

Een klein deel van de bijenstand van de SBBNA

voor het eerst waargenomen (Hallim, 1989). Op welke wijze deze bijen Tobago bereikt hebben is niet bekend. Wanneer we nu de afstanden over water vergelijken, dan is het smalste gedeelte van de Boca de Serpiente ca. 12 km breed, terwijl de afstand tussen het Península de Paraguaná (noordelijkste punt van Venezuela) en Aruba ca. 27 km is.

De kortste afstand tussen Aruba en Curaçao is zelfs 75 km en tussen Curaçao en Bonaire 42 km. Het is zeer de vraag of zwermen van deze mellifera-kruising, tegen de Noordoost passaat in, een afstand van meer dan 12 km over water kunnen overbruggen. De kans is groter dat Geafrikaniseerde koninginnen vanuit andere Midden-Amerikaanse en Zuid-Amerikaanse landen per post de eilanden bereiken of door een imker meegenomen worden of dat een zwerm met een vrachtschip overgebracht wordt. Met de introductie van deze Geafrikaniseerde bij zou het eiland dan ook met de varroamijt besmet worden. De kans is klein dat een zwerm met de kleine en overzichtelijke groente- en fruitboten Curaçao bereikt.

Samenvatting van de gehouden enquête

Sinds 1977 is het aantal imkers op Curaçao toegenomen van 19 tot 30. De 12 imkers, die op de lezing aanwezig waren hadden samen 289 volken; de verdeling per imker was: 1, 2, 5, 6, 11, 14, 30, 30, 30, 35, 55 en 70 (gemiddeld 24 volken). De gemiddelde opbrengst per volk en per jaar werd door verschillende imkers geschat op: 20 tot 97 kg (gemiddeld 55 kg per volk). Van een volk werd een keer zelfs 168 kg honing geoogst!

Geen van deze imkers voert de volken bij in de droge periode. Vrijwel alle imkers kopen kasten, raampjes en kunstraat in de Verenigde Staten (Kelley), enkele in Nederland (Bijenhuis) en een imker liet kasten en raampjes op het eiland maken. Als zwermperiode wordt het begin en het einde van de regenperiode meest opgegeven.

Alle aanwezige imkers willen meewerken in een bijenteeltproject van de SBBNA, twee van hen met een beperking over de tijd die zij aan het project zouden kunnen besteden.

Na een druk bezet programma werd ik door de heren Gibbs om 12 uur s' nachts uitgewoven.

Literatuur

- Beetsma, J. (1989) De Nederlandse Antillen, een bijenparadijs? *Bijenteelt* 91(10): 276-280.
- Broeders, Fr. M. Arnoldo (1967) Handleiding tot het gebruik van inheemse en ingevoerde planten op Aruba, Bonaire en Curaçao. Uitgave: Boekhandel 'St.- Augustinus', Curaçao, Nederlandse Antillen.
- Hallim, M. K. I. (1989) 1988 Honey Industry in Trinidad and Tobago. *Proc. 4 int. Conf. Apic. trop. Climates*, Cairo 1988: 509-510.
- Ordetx Ros, G. S. (1952) Flora apícola de la América tropical. Un estudio de las plantas que visitan las abejas en busca de nectar y polen. Editorial Lex, La Habana, Cuba.

Laatste potje heidehoning

J.J. Speelziek

Heidehaantje legt wel eieren, maar 't is geen kip!

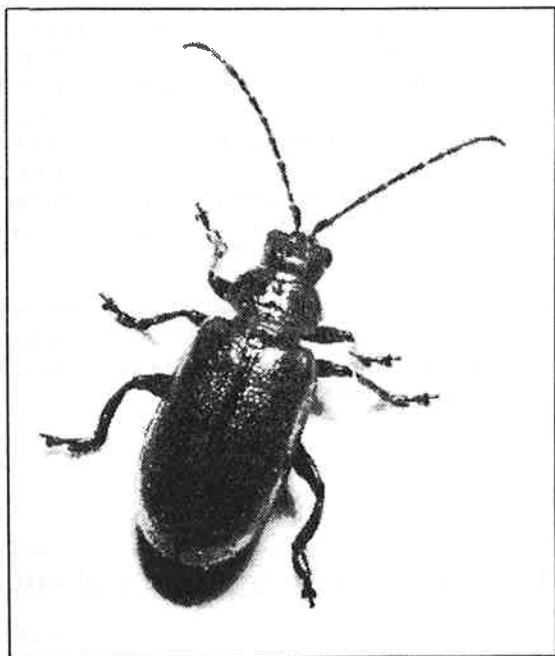
Begin augustus wijdde Radio Gelderland een uitvoerige uitzending aan de bedreigde heidevelden, waarbij gezegd werd, dat circa 95% van de heide ernstig is aangetast door de vraatzucht van het heidehaantje. Ongeveer een week nadien nam ik deel aan een excursie, onder leiding van het IVN, waarbij een geïnteresseerde deelnemer speciaal meeging om het heidehaantje 'te bewonderen'. Betrokkene was namelijk van mening, dat dit 'haantje' een soort waterkip was of wellicht een soortgenoot van het kornoed, dat nog sporadisch op enkele heidevelden

voorkomt. Toen deze deelnemer even later op de knieën in de aangetaste heide voor het eerst het ware heidehaantje te zien kreeg, was hij zwaar teleurgesteld.

Het heidehaantje (*Lochmaea suturalis*)

Dit kwalijke 'haantje' valt dus niet onder het pluimvee, evenmin onder het gevogelte, het is een bladkevertje van hooguit 10 mm lengte, verwant aan de coloradokever, berucht om zijn vraatzucht in aardappelvelden. Veel heidehaantjes bleven in leven na de zachte winters van de laatste jaren. Na de overwinte-

ring legt elk heidehaantje enkele honderden eitjes in de humuslaag van de heide. Onder warme en vochtige omstandigheden komen veel eitjes uit, waarna de larven terstond op voortvarende wijze beginnen te knagen aan de takken van de heide. Jonge heide van nog geen twee jaar oud wordt daarbij als regel ontzien. De vraatzucht is zo groot, dat de heideplant snel afsterft. De ontwikkeling van het heidehaantje wordt bevorderd door overdadige humusvorming, die op zijn beurt weer in de hand wordt gewerkt doordat de heidevelden niet afgegraasd, afgemaaid of afgebrand worden.

Het heidehaantje (*Lochmaea suturalis*).

Maatregelen tot behoud van de heide

Enerzijds wordt er ernstig naar gestreefd om de heide in stand te houden, anderzijds brengt dat echter zoveel kosten en problemen met zich mee, dat het einde van de nostalgische 'grote stille heide' wel eens in zicht zou kunnen komen. De enkele schaapskudden zijn verre van toereikend voor een doelmatige afgrazing, dat is een kostbare zaak; bovendien hebben we landelijk gezien al een teveel aan schapen. Voor afmaaien en afplaggen is uitermate kostbare apparatuur nodig. Verder blijkt het maaisel en de plaggen dermate verontreinigd te zijn door de zure regen (niet alleen nitraten en fosfaten, maar ook zware metalen), dat dit materiaal minder gewild is geworden voor toepassing bij drainage en

in kwekerijen. Mogelijk is dit materiaal alleen nog maar geschikt voor de vuilverbranding. Afbranden lijkt rigoureus, maar vanwege het brandgevaar slechts onder bepaalde omstandigheden uitvoerbaar. Het grootste nadeel van het afbranden is dat niet alleen het heidehaantje daarbij het loodje legt, maar eveneens vele andere heidebewoners, zoals andere insecten, reptielen en amfibieën. De inzet van 'grof wild', de Schotse Hooglanders, lijkt succesvol te zijn. Verder zou herstel van de korhoenderspopulatie een goede zaak zijn, zij consumeren o.a. de heidehaantjes, met name de larven. De overdadig beschermde Reintje de Vos zal herinvoer van het korhoen vermoedelijk weinig kans bieden. De heideïmkers zijn in deze ontwikkeling wel zwaar gedupeerd; na de door de kerncentrale van Tsjernobyl veroorzaakte radioactiviteit van heidehoning dient er zich nu een volgende catastrofe aan.

De Veluwe heidevelden

De twee afgelopen jaren waren voor de doorsnee heideïmker beslist niet slecht en menigeen had, zoals ook op de heidehoningmarkt in Eerbeek bleek, het nodige voor een mager jaar in reserve gehouden. Als fanatieke heideïmker dacht ik ook dit jaar mijn vertrouwde stekje in Haslo weer op te zoeken. De bijen staan daar dichtbij een sprengbron, dus altijd voldoende water beschikbaar, een gegeven waar op de heide niet altijd voldoende aandacht aan wordt geschonken. In die omgeving staan op diverse plaatsen temidden van de struikheide nog diverse veldjes dopheide, terwijl de onderbegroeiing van het bos er rijk is aan de wit bloeiende vossebessen. Zodra het zomerreces in de dracht aanvangt is dat een goed plekje om de bijen te plaatsen. Ze doen zich dan tegoed aan de dopheide en vossebessen om in de loop van augustus massaal over te gaan op de struikheide. Zo had ik me de situatie ook dit jaar weer voorgesteld. Het pakte helaas geheel anders uit. Het betrokken gebied, de Asselse Heide en die van het Kroondomein waren nagenoeg geheel veranderd in een troosteloze roestbruine vlakte, die meer deed denken aan een bruine woestijn dan aan een fraai paarsgekleurd heideveld. Blijkens een verdergaand onderzoek op de heidevelden van de Hoge Veluwe, het Harskampse Zand en bij Kootwijk was alles van hetzelfde laken een pak. Ook bij Nunspeet en het Schietkamp Oldebroek trof ik troosteloze bruine vlakten aan. Toch was het naar mijn mening niet alleen het heidehaantje, dat als directe oorzaak van al die ellende moet worden aangemerkt. De intensieve droogte voorafgaande aan de heidebloei zal ongetwijfeld ook wel meegespeeld hebben en wellicht evenzo de daling van de grondwaterstand. Ook de eerder genoemde verzuring zal hierbij een rol hebben gespeeld.

Restantjes echte paarse heide?

Daar ik volgend jaar weer op mijn oude stekje in Haslo hoop te staan, waar recentelijk een zeer groot heideareaal is afgemaaid, kan ik nu wel verklappen, waar ik dit jaar mij bijeen plaatste. Dankzij een buitengewoon interessante excursie mocht ik begin augustus een uitgebreide wandeling meemaken op het landgoed Welna, gelegen tussen Soerel en Gortel. Daar trof ik zowaar circa 80 ha heide in de eerste bloeifase; zo hier en daar nog een nabloeiend dopheidebloempje en in de grensgebieden tussen bos en heide grote plakken bloeiende vossenbessen. Ik stond perplex dat er nog zulke geïsoleerde paradijsjes voor de heideïmker te vinden waren. De aanvang van de heidebloei was dit jaar aan de late kant, zodat ik op 15 augustus nog precies op tijd was om er mijn bijen te plaatsen. Ik stond er zelfs nagenoeg alleen! Helaas kende ik het landgoed Welna nog niet, want bij een tweede en derde wandeling mocht ik constateren, dat zich daar enkele van de fraaiste natuurgebieden van de Veluwe bevinden.

Toch nog heidehoning van het jaar 1991

Aan het eind van het seizoen was ik zo gelukkig om met mijn zes volken toch nog een kleine portie heidehoning te kunnen oogsten. Bij de eerste smaaktesten bleek ook weer de invloed van de vossenbessen: de heidehoning had iets frisachtigs over zich, de invloed van de ietwat zure smaak van honing van vossenbessen. Eén volk, Buckfastbijen, had ik voor de gezelligheid thuis achtergehouden. Dit volk verdiende de kwalificatie 'cum laude', want zo succesvol als dit volk presteerde, zowel wat betreft de volksontwikkeling als de honingopbrengst, mag wel eens met nadruk worden gememoreerd. Om naar de titel van het verhaal terug te keren kan ik er niet aan ontkomen om de toekomst van de heideïmker somber in te zien. Toch moet de heideïmker jaarlijks blijven speuren, want het zou eeuwig zonde zijn als we in de toekomst ergens een mooi bloeiend heideveldje zonder bijen zouden aantreffen.

Grote teruggang van het aantal bijenvolken in Oost-Duitsland Een gevaar voor het milieu

Klaus Nowotnick, Kleinschmalkalden

In 1990 zijn in Oost-Duitsland ongeveer 200.000 bijenvolken verdwenen. Dat is 40% van het totale aantal volken. De Duitse Imkervereniging schat in verband hiermee de maximale honingproductie van 1991 op 3000 ton. In de DDR werd vroeger tussen de 5000 en 7000 ton honing door de groothandel opge-

kocht en 3000 ton werd aan particulieren verkocht of zelf geconsumeerd.

Het verlies aan bijenvolken houdt een gevaar in voor de land- en tuinbouw en het milieu, omdat de bestuiving van cultuurgewassen en wilde planten onzeker wordt.

De productie van koolzaad, die van bestuiving afhankelijk is, wordt het meest bedreigd, maar ook de fruitproductie wordt nadelig beïnvloed.

Vroeger betaalden de landbouwbedrijven hoge door de Staat vastgelegde bestuivingsvergoedingen. Door de overgang naar het vrije marktstelsel is deze hulp aan en stimulans voor de imkers over het algemeen verdwenen.

Een ander probleem voor de Oostduitse imkers is de slechte afzet van honing. Terwijl de honing in West-Duitsland voor een goede prijs verkocht wordt, zijn er in Oost-Duitsland nauwelijks klanten voor Duitse honing. Het oosten wordt overspoeld met goedkope honing uit Mexico, Uruguay, Chili en China. In de grote winkelbedrijven in Oost-Duitsland wordt meest goedkope en vloeibare (oververhitte) honing verkocht. De vele soorten inlandse honing worden geboycot.

De enorme teruggang van het aantal bijenvolken wordt veroorzaakt door het sluiten van imkerbedrijven en door het ontbreken van bestrijdingsmiddelen tegen de varroamijt.

Bestuivingscursus voor imkers

L. Hensels

Een goed verloop van het bestuivingsproces is de basis voor een goede oogst. Bij de teelt van veel gewassen zijn honingbijen hierbij onmisbaar. De bijenvolken die voor bestuivingsdoeleinden beschikbaar zijn, zijn overwegend afkomstig van liefhebber-imkers. Dankzij deze imkers zijn er nog bijen. Beperkte zich in het verleden het gebruik van bestuivingsbijenvolken tot enkele teelten; fruit, augurken, meloenen en aardbeien, thans zien we een uitbreiding zowel in de veelheid van gewassen als in teeltmethoden. Ontwikkelingen die zowel van de imkers als van telers om meer kennis en inzicht vragen om bijenvolken op een vakbekwame wijze in te zetten bij de bestuiving van tal van gewassen. Kennis die als leerstof is verwerkt in de cursus 'Insektenbestuiving in de Tuinbouw'. Het moet als een goede zaak worden beschouwd dat de Middelbare Tuinbouwschool te Venlo deze cursus organiseerde en nu voor de tweede maal tot een goed einde bracht.

Op 29 april j.l. kon aan de volgende cursisten het getuigschrift worden uitgereikt:

Berg, H. van de,	uit Reuver
Brand, C. van de,	uit Etten-Leur
Essen, H. van	uit Voorthuizen
Geujen, P.	uit Reuver
Gielen, G.	uit America
Gol, H.	uit Stroe
Hallmans, M.	uit Heumen
Heest-Verloop mw. J. van	uit Ede
Heijden, L. van de	uit Zwijndracht
Hoving, G.	uit Barneveld
Jong, L. de	uit Bommel
Lehman, J.	uit Varsseveld
Mebelder, H.	uit Doetinchem
Mebelder, M.	uit Doetinchem
Oude Essink, H.	uit Maurik
Swart, J.	uit Buggenum
Verhaegh, J.	uit Horst
Vogelaar, J.	uit Opheusden
Winters, H.	uit Hellevoetsluis
Bos-Van Noordwijk, mw. S.	uit Winterswijk

De lessen werden verzorgd door L. van de Goor uit Sevenum en L. Hensels uit Roggel. Aan cursisten en lesgevers proficiat met het bereikte resultaat.

Oproep voor belangstellenden voor de volgende cursus

'Insektenbestuiving in de Tuinbouw', vereiste opleiding; MTuS of LAS aangevuld met cursussen bijenteelt en enige ervaring in de imkerij. Duur ongeveer 60 uren. Aanmelden: Middelbare Tuinbouwschool, Postbus 49, 5900 AA Venlo. Inf. en advies: de heer Ir. H. Janssen. Tel. 077-543300 toestel 28.

Kent u het jeugdblad Wapiti?

Roel ten Klei

Nee? Het is beslist de moeite waard om het septembernummer aan te schaffen of te lenen. Midden in het blad, dat in totaal uit 49 pagina's bestaat, wordt het bijenverhaal verteld. Een en ander voorzien van schitterende foto's. Het geheel kwam tot stand in samenwerking met de VBBN. De Vereniging wordt op pagina 40 dan ook een aantal malen genoemd, als informatiepunt voor de jeugdige lezers.

Van dezelfde uitgever komt begin volgend jaar een bijenboek uit, voorzien van schitterende kleurenfoto's. Dit boek is ook geschikt voor volwassenen. Het eerste exemplaar zal in het Bijenhuis aan een bekend persoon overhandigd worden.

Nascholingscursus voor leraren bijenteelt

mw. P. Gerards

Bij voldoende belangstelling organiseert STOAS het komende cursusjaar opnieuw een nascholingscursus voor leraren bijenteelt.

Doelstelling

Het doel van deze cursus is leerkrachten op te leiden tot bekwaamheid in het geven van bijenteeltonderwijs. Leerkrachten, die deze opleiding hebben gevolgd, kunnen onderwijs geven voor de basiscursus en gevorderdencursus bijenteelt en enkele specialistische cursussen, zoals drachtplanten-, imkerijproducten- en koninginneteltcursus.

Doelgroep

De cursus staat nu open voor: leerkrachten die lesgeven of les gaan geven in het vak Bijenteelt.

Cursusinhoud

Als onderwerpen komen aan de orde: anatomie, fysiologie, (sociaal) gedrag, nestbouw, genetica, reproductie, voedselbronnen, bloembioïlogie, bestuiving, drachtplanten, gewasbescherming, imkerijproducten, imkerijmethoden, koninginnetelt, selectie en rassen, bijenziekten, geschiedenis van de bijenteelt, wetgeving, organisaties van de bijenteelt en didactiek van het bijenteeltonderwijs, bijenteeltonderwijs in de kwalificatiestructuur.

Onderwijskundige opzet

De cursus is zo opgezet dat er naast theorielessen veel tijd is ingericht voor de praktijk. Een aantal lessen wordt verzorgd door gastsprekers. Tot het programma behoren een aantal excursies o.a. een honingverwerkende industrie, hybridezaadteelt, didactische projecten, bijenteeltmuseum, vliegkooien, drachtgebieden, fruitteeltbedrijven, Ambrosiushoeve en Heemtuin.

Algemene informatie

De cursus start bij voldoende belangstelling in januari 1992, duurt 1,5 jaar en wordt op vrijdagmiddagen gegeven van 13.00-16.40 uur in Barneveld en Tiel. De theoretische onderdelen van de cursus worden per onderwerp tussentijds schriftelijk afgesloten. De praktijk wordt aan het eind met een praktisch examen beëindigd. Boeken en imkersgereedschap moeten zelf bekostigd worden. Mensen die niet aan de eisen voldoen, kunnen deelnemen wanneer er nog plaatsen over zijn. De kosten moeten daarvoor nog vastgesteld worden. Belangstellende kunnen bij STOAS een aanmeldingsformulier aanvragen. Aanmeldingen van voorjaar 1990 blijven van kracht.

STOAS t.a.v. mw. E. Wittens, Stadsbrink 427, 6707 AE Wageningen. Tel. 08370- 23355.

Deze naam is gekozen omdat door de ontwikkelingen van de laatste jaren mijn oude manier van bijhouden zodanig was aangepast dat er een nieuwe naam nodig was. Omdat er nogal veel eenheden van drie in deze methode voorkwamen heb ik hem deze naam gegeven.

De 3 x 3 methode is een combinatie van drie zaken: de methode, de manier van bijhouden en het materiaal.

Enkele opvallende kenmerken zijn:

1. De gebruiks- en teeltkeuze-koninginnen van de negen hoofdvolken kunnen geselecteerd worden uit een bestand van ongeveer 40 koninginnen die aan de leg geweest zijn.
2. De varroamijtpopulatie is klein op het moment waarop het broednest waar de winterbijen uit voortkomen in het volk zit.
3. Voor het verkrijgen van een optimale volkssterkte worden de volken vroeg ingewinterd; toch kunnen alle hoofdvolken optimaal benut worden voor de herfstdracht.

Voor de ontwikkeling van deze methode is voortdurend gekeken naar het gedrag van bijenvolken (in natuurlijke staat), zoals het zwermen, het produceren van koninginnen en de vermenging van genetische eigenschappen tussen de volken. Door het zwermen komen er voortdurend nieuwe volken bij die na een jaar ook weer kunnen gaan zwermen. Omdat het aantal volken niet onbeperkt kan toenemen zullen er uiteindelijk weer ongeveer evenveel moeten verdwijnen als er zijn bijgekomen. De beste zullen overblijven en daardoor is er sprake van selectie. Doordat darren en zwermen een grote afstand kunnen overbruggen vindt er vooral over enige jaren gerekend een vrij grote genetische vermenging plaats.

In de praktijk bleek dat dikwijls de nieuwe vroeg-ingewinterde volken het hoogste rendement geven. Omdat het ook in verband met de bestrijding van de varroamijt en de nosema goed kan zijn, werd besloten om ieder jaar een relatief groot aantal nieuwe volken op te kweken. De oude hoofdvolken behoeven dan niet meer vroeg ingewinterd te worden.

Door de teelt van extra koninginnen, het verenigen van de oude hoofdvolken in de herfst en daarbij het aanhouden van de beste koninginnen houd ik goede gebruikskoninginnen over. Uit deze koninginnen wordt een teeltkeuze gemaakt. Door van meerdere volken koninginnen te telen (en bewust niet rasgericht te werken) blijft er voldoende genetische varia-

tie aanwezig en is er minder kans op inteelt en het verdwijnen van (niet onderkende) goede eigenschappen.

De kast

De volken zijn gehuisvest in dubbelwandige vurenhouten kasten met een speciaal uitgevoerde dichte bodem, een relatief klein vlieggat en een zeer korte aanvliegplank. Deze kasten zijn ontwikkeld uit de vroegere V.S. kast. Een aantal onderdelen past op de genormaliseerde Simplexkast. Er is gekozen voor 18 mm dik vurenhout zowel voor de buitenranden als voor de binnenbakken, de bodem, de deklank en het dak. Andere materialen zoals kunststofschuim en vooral multiplex, die ik vroeger zeer veel heb toegepast, bleken uiteindelijk toch minder goed te voldoen dan gewoon hout.

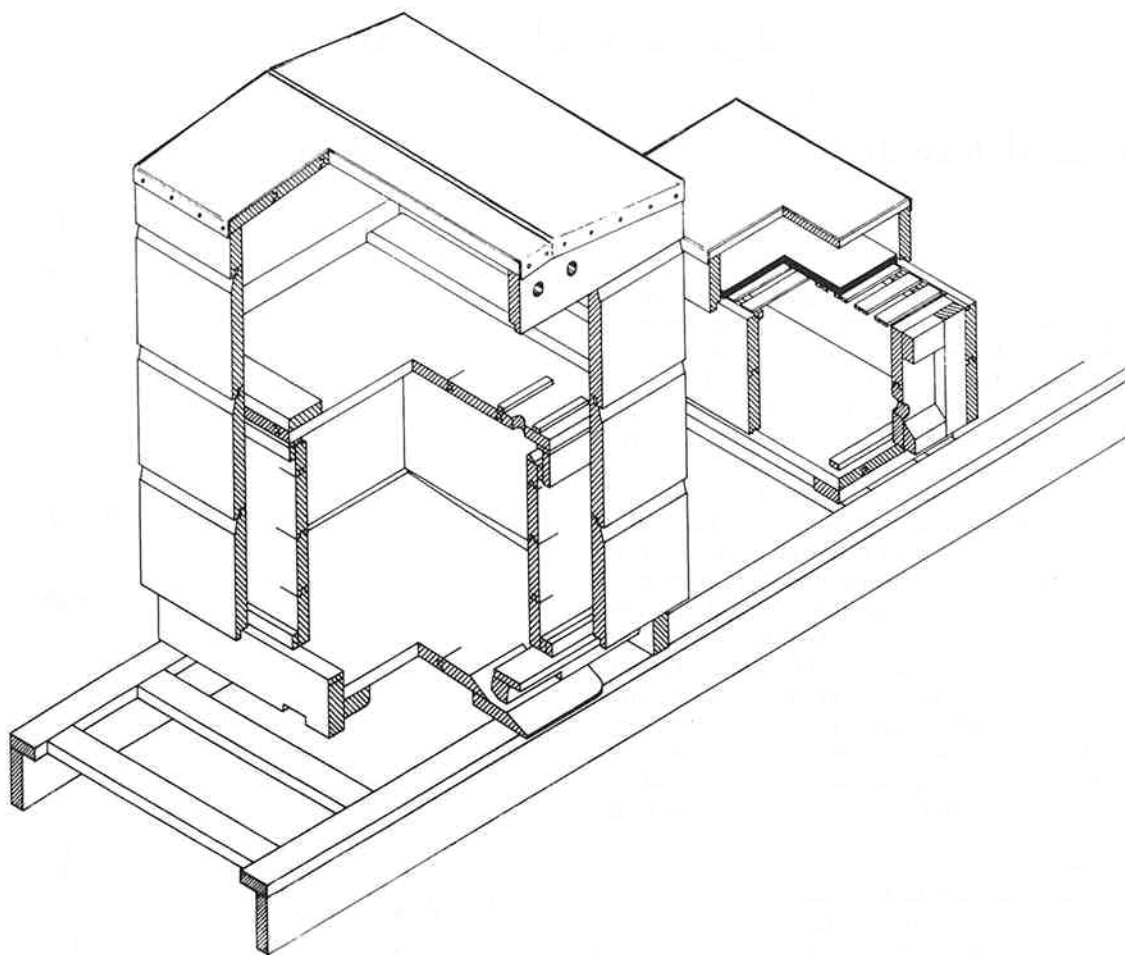
Massief vurenhout, zonder lijmlagen heeft een combinatie van eigenschappen die uniek is. Het is sterk, taai, in redelijke mate isolerend, in enige mate vochtdoorlatend, het is wind en tocht dicht, gemakkelijk te verwerken en te onderhouden, het is goedkoop, duurzaam, redelijk licht in gewicht en het ziet er fraai uit.

De kasten zoals ik die nu heb zijn door de jarenlange ontwikkeling en voortdurende verbeteringen heerlijker, probleemloze en voor de bijen geriefelijke woningen geworden. Door de dubbele wanden zijn er nagenoeg geen koudebruggen en daardoor wordt er weinig of geen hinder van condensatie of vochtoverlast ondervonden. Door het dikke vurenhout, de dubbele wanden rondom en de manier van inwinteren blijft de gehele overwinteringsruimte warmer en is er een betere vochtbalans, waardoor de raten droog blijven zonder dat er bodemventilatie nodig is.

Het broednestgedeelte bestaat uit een bak met negen hoge ramen. Deze ramen zijn 29 cm hoog en 36 cm breed; dit is even groot als twee honingkameramen samen. Het raatoppervlak van negen van deze ramen is iets meer dan het raatoppervlak van twaalf normale Simplex broedkameramen.

Het koninginneteeltkastje

Ook het koninginneteeltkastje is gemaakt van 18 mm dik vurenhout. Het kastje heeft een losse bodem en de afmetingen zijn zodanig dat er precies twee van deze kastjes naast elkaar op een Simplex binnenbak kunnen staan. De inwendige afmetingen van het kastje zijn 172 mm hoog, 190 mm breed en 338 mm lang. In het kastje zitten geen ramen maar dunne toplatten met een sleufje voor een strookje voorbouw, waardoor een natuurlijke bouwwijze en

een optimaal gebruik van de beschikbare ruimte mogelijk is. De dekplank ligt, om warmteverlies tegen te gaan, direct op de toplatten. Omdat er geen oude raten gebruikt worden is er geen kans op besmetting met nosema via de raten. De toplatten staan in warmbouw. Door de losse bodem kan het volkje, net als bij een korf, van onder af bekeken worden. Doordat de raten in warmbouw in een relatief smalle ruimte hangen, is de ontwikkeling van een klein volk uitzonderlijk goed. Ondanks de smalle ruimte is gebleken dat de volkjes, mits ze in een stal staan en vroeg ingewinterd worden, in deze kastjes uitstekend de winter doorkomen en zich in het voorjaar zeer goed ontwikkelen.

Bijenziekten

Tegen parasieten zoals de amoeba, nosema en de varroamijt wordt voornamelijk preventief gewerkt. De bestrijding van de varroamijt omvat o.a. het maken van veel nieuwe volken. Doordat deze volken geen besmet broed meekrijgen, minder bijen heb-

ben dan het volk waar ze vanaf gehaald zijn en de eerste weken geen besmet uitlopend broed hebben zijn er daardoor weinig mijten. Indien nodig wordt er omstreeks 15 juli bij de nieuwe volken die hier sterk genoeg voor zijn het gesloten broed weggehaald. Bij de andere wordt indien nodig een mierzuurbehandeling gegeven. Het weggehaalde gesloten broed wordt bij kleinere kunstzwermen bijgehangen of als deze het niet nodig hebben gaat het naar de oude volken. De oude volken krijgen in de herfst een mierzuurbehandeling. Tegen nosema en amoeba wordt de kans op infectiehaarden zoveel mogelijk voorkomen. Er worden een aantal hygiënische maatregelen genomen en er wordt rekening gehouden met de kiemkrachtduur van de nosemaspore op de raat en in het wintervoedsel. De kiemkrachtduur van de nosemaspore bedraagt bij 35 °C ongeveer 1,5 tot 3 maanden, bij kamertemperatuur 10 tot 11 maanden en bij 60 °C 10 minuten.

Wordt vervolgd

Hopklaver

Arjen Neve

'Die het kleine niet eert is het grote niet weerd'.

Dat gezegde kwam bij me op toen ik over een brede wegberm in Leiden liep om naar het bijenbezoek op de bloeiende bloemen te kijken. Een berm met een nog jonge begroeiing met gras, die regelmatig wordt gemaaid. (Er zijn gelukkig ook andere bermen in Leiden met een extensief onderhoud, zoals dat in vakkringen heet). Zo te zien is er in het gebruikte graszaadmengsel voor de berm een flinke hoeveelheid zaad verwerkt van witte klaver en hopklaver. Grote oppervlakken witte klaver worden afgewisseld met hopklaver. De planten hebben zich blijkbaar goed kunnen ontwikkelen, want ze staan volop in bloei. Opmerkelijk was dat er alleen bijenbezoek was op de veel kleinere bloemen van de hopklaver. Aan de temperatuur lag het niet dat er niet op de witte klaver werd gevlogen, want het was warm en zonnig weer. De hopklaver kan blijkbaar de concurrentie aan met de witte klaver en de bijen 'zijn ook het grote weerd'.

Rupsklaver

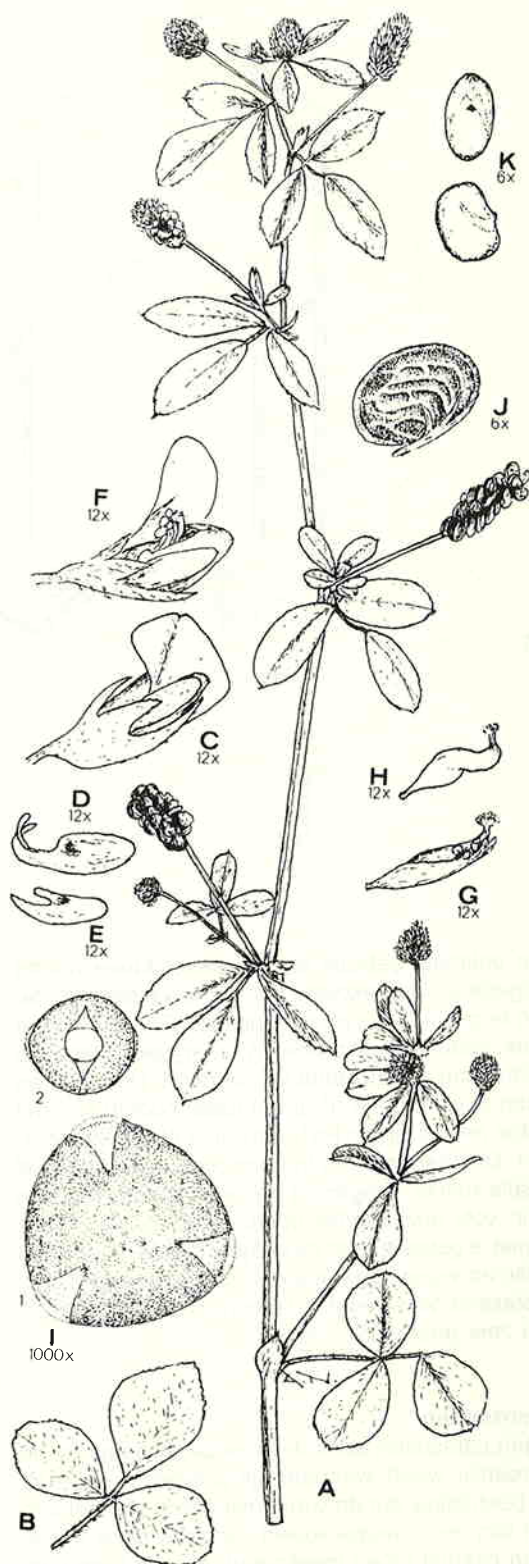
Hopklaver behoort tot het geslacht rupsklaver van de vlinderbloemenfamilie. Het geslacht telt ongeveer 50 soorten, waarvan de meeste voorkomen in het Middellandse Zeegebied. Veel soorten hebben rupsvormige opgerolde vruchten, vandaar die naam. De wetenschappelijke naam van het geslacht is *Medicago*, afgeleid van het Latijnse *medica*, een vroegere benaming van de eveneens tot het geslacht behorende luzerne, die uit Medië afkomstig is. De soortnaam *lupulina* komt van het Latijnse *luppolo*=hop. De bloemhoofdjes vertonen enige gelijkenis met die van de vrouwelijke bloeiwijze van de hop.

Plantvorm in variaties

De vorm van de plant is sterk afhankelijk van de groeiomstandigheden. Planten tussen een hoge begroeiing hebben rechtopstaande stengels. In regelmatig gemaaide bermen liggen de stengels op de grond. Heel mooi komt de vorm van de plant uit als hij zich in de voegen van verharding heeft gevestigd, wat hij vrij gemakkelijk doet. De bladen staan afwisselend aan de stengel. Ze zijn drietallig. Het eindbladje is langer gesteeld dan de andere twee. De blaadjes hebben een stomp puntje aan het eind.

Een van de kleinste

De bloemen staan in dichte trosjes aan het eind van

een lange stengel in de bladoksels. Naarmate de bloei vordert worden de trosjes langer. De bloemkroon, bestaande uit een vlag, kiel en zwaarden, is citroengeel. De bloemen zijn 2 tot 3 mm lang en behoren tot de kleinste van de vlinderbloemenfamilie. In dit verband is het wellicht interessant de soort met de grootste bloem van de familie te noemen. We leven nu eenmaal in een tijdperk van uitersten. In Guinea in Afrika groeit de klimplant *Camoénsia máxima Welw.*, waarvan de bloemen 30 cm lang zijn. Kolibries zorgen daar voor de bestuiving. In de kiel van de hopklaverbloem liggen de stamper en de meeldraden. De laatste liggen gespannen en springen met de stamper omhoog als op de kiel wordt gedrukt. De meeldraden zijn op één na met elkaar vergroeid. Insekten zijn in de gelegenheid via de opening aan de bovenzijde van het vergroeide gedeelte van de meeldraden de nectar op te nemen. Bijen leveren een belangrijke bijdrage aan de bestuiving. Ook door zelfbestuiving kan zich zaad vormen.

Alleen nectar

Volgens mijn waarnemingen verzamelen bijen alleen nectar op de bloemen. De nectar bevat een gelijke hoeveelheid bietsuiker, druivesuiker en vruchtesuiker. Uit onderzoek in het laboratorium is gebleken dat bijen de voorkeur geven aan deze samenstelling (Wykes). Je zou verwachten dat ze in het vrije veld die voorkeur ook zouden doen gelden. Toch is dat niet gebleken. Van de bijenplanten, die veel door bijen worden bezocht, zijn de soorten die nectar produceren, waarin de bietsuiker dan wel de combinatie druivesuiker/vruchtesuiker domineert, veruit in de meerderheid (Percival).

Vrucht

Sommige soorten rupsklaver vormen prachtige gedraaide vruchten. Ze krijgen die vorm doordat de onderzijde, ook wel rugzijde genoemd, verder uitgroeit, terwijl de naad aan de bovenzijde (buikzijde) vrijwel gelijk blijft. Doordat de groei asymmetrisch plaatsvindt lijken de vruchten net slakkehuisjes. In Duitsland wordt het geslacht daarom *Schneckenklée* genoemd. De vruchten van de hopklaver vergroeien echter niet in die mate. Ze zijn niervormig en zwart van kleur. Er vormt zich een zaad dat in de vrucht blijft. Door de ronde vorm worden de vruchten al rollend over de grond door de wind verspreid. Er vormen zich in de nazomer en in de herfst reeds nieuwe kiemplanten.

Hopklaver (*Medicago lupulina* L.)

A deel van plant met bloeiwijze en rijpende vruchten; B blad; C bloem; D kiel; E zwaard; F bloem met uit de kiel omhoog gesprongen meeldraden en stamper; G meeldraden en stamper; H stamper; I stuifmeelkorrel: 1 gezien van boven (polair), 2 gezien van opzij (equatoriaal); J vrucht; K zaden.

Literatuur:

- Wykes, G.R. (1952): The preferences of honeybees for solutions of various sugars which occur in nectar. *J. exp. Biol.* 29(4): 511-518.
Percival, M.S. (1961): Types of nectar in angiosperms. *New Phytol.* 60: 235-281.
Oliver, D. (1871): *Flora of tropical Africa* vol. II: 252. L. Reeve & Co London.

De lezer schrijft

Wat een hobby!

Alcide Klomp, Zoetermeer

De laatste tijd zien we een opleving van de belangstelling voor het leven van de honingbij in het algemeen en het werken met deze nijvere diertjes in het bijzonder. Dit is onder andere te danken aan de mooie zomers die we de afgelopen twee jaar hebben gehad en de daarmee gepaard gaande grote honing-oogsten, waarvoor we nu bijna reclame móeten maken om het kwijt te raken, alsmede aan de stijging van de belangstelling voor de zogenaamde Milieuen Bijenmarkten die eigenlijk het hele jaar door in het hele land worden georganiseerd. Ook de belangstelling hiervoor wordt direct beïnvloed door het weer.

De voordelen die deze groeiende belangstelling met zich meebrengt laat zich uiteraard ook gelden. De mensen raken beter geïnformeerd (bijen zijn niet alleen maar 'lastige, stekende en agressieve zoemers') en worden tegelijkertijd sterker betrokken bij de natuur in hun eigen omgeving.

Ook stijgt door deze belangstelling het aantal mensen dat ervoor kiest om bijen te gaan houden. Hierdoor stijgt de verkoop van materialen die direct dan wel indirect met deze hobby te maken hebben wat gunstig is voor de prijs (doordat in grote aantallen ingekocht wordt kan deze zakken). Ook uw vereniging heeft daar profijt van omdat door de winst die op de artikelen gemaakt wordt men in staat is om het peil van de service op een hoog niveau te brengen en te houden.

Een nadeel van de groeiende belangstelling kan in sommige gemeenten, vooral die met veel (aankomende) imkers, de toewijzing van plaatsen voor de bijenvolken zijn, zoals plantsoenen e.d. Dit speelt met name in gemeenten en wijken met veel bebouwing en weinig groen. Gelukkig is het echter zo dat steeds meer gemeenten, uit diverse overwegingen, zoveel mogelijk groenvoorzieningen treffen.

De imker zal, indien weinig groen 'voorhanden' is, een andere oplossing moeten zien te vinden. Eén van die oplossingen kan zijn om samen met een andere imker in hetzelfde plantsoen te gaan staan. Dit kan juist een extra stimulans aan de hobby geven door de gezelligheid én men kan vaak van elkaar leren en elkaar behulpzaam zijn bij lastige en moeilijke klussen.

Men zou contact op kunnen nemen met een volkstuinvereniging en vragen of er op het tuinencomplex ruimte is voor één of meerdere bijenvolken. Men kan dan wijzen op de voordelen zoals een vergroting van de opbrengst van de verbouwde produkten door een goede bestuiving. Er zijn zelfs volkstuinverenigingen die een vergoeding geven aan de imker die zijn of haar volk(en) op het complex plaatst.

Zo kan men concluderen dat zelfs schijnbare nadelen toch voordelen kunnen zijn. Het zal dan ook niet verwonderlijk zijn dat de belangstelling voor deze mooie hobby blijft groeien.

Nederlands Openluchtmuseum belangrijke attractie rijker

Frans Janssen

Wethouder Coumans plant eerste boom voor drachtplantentuin, daarbij geassisteerd door J. Soer, hoofd PR Openluchtmuseum.

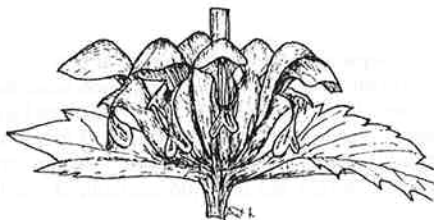
De nieuwe bijenstal met aan de linkerkant een ruimte voor informatie en demonstratie.

Op 9 mei j.l. (Hemelvaartsdag) werd bij stralend weer en onder grote belangstelling door wethouder Mr. A. Coumans op het terrein van het Openluchtmuseum in Arnhem een wilg geplant. Met deze officiële handeling werd door de Arnhemse imkersvereniging een splinternieuwe bijenstal in gebruik genomen. Schitterend gelegen tussen oude boerderijtjes biedt deze stal een riant onderkomen voor enkele bijenvolken, alsmede mogelijkheden voor demonstraties en voorlichting, die door de Arnhemse imkers op gezette tijden zullen worden verzorgd. Het planten van de wilg was tevens het begin van een binnenkort aan te leggen drachtplantentuin rondom de bijenstal. Met deze nieuwe aanwinst van het Nederlands Openluchtmuseum, waar elk jaar vele duizenden bezoekers komen, kan de bijenhouderij zich op voorbeeldige wijze presenteren. Het enthousiasme en de grote bijenkennis van de Arnhemse imkers staan er borg voor!

K.R. Timmermans, 't Horntje Texel

Stelling behorende bij het proefschrift 'Trace Metal Ecotoxicokinetics of Chironomids'

Elke manager zou een cursus bijhouden moeten volgen om door kalm, doordacht handelen prikacties te voorkomen.

Dat de prijs van Nederlandse honing de gemeederen bezig houdt blijkt uit twee bijdragen. De eerste van imkercollega Kamerling in 'Ons Bijenbrood' van de imkervereniging Noord- en Zuid-Beveland en de volgende in een redactionele notitie uit 'De Vliegplank' van bijenvereniging Varsseveld. Beide artikeltjes verschenen in het najaar van 1990.

Verder een bijdrage van Theo Sisterman uit het blad 'Blijf Bij' (vijftiende jaargang, nummer 66 !!) van de imkervereniging Oegstgeest e.o. over de vele functies van de bijenantenne. En wat te denken van een hongerzwerm in 1990? Een goed verstaander. . . gelezen in De Vliegplank (Varsseveld).

Richtprijs Nederlandse honing

De waarde van een potje honing wordt bepaald door de exclusiviteit van het produkt en niet door de hoeveelheid hiervan. We zagen honing dan ook vele jaren bij de delicatessenzaken en natuurvoedingswinkels te koop tegen een goede prijs. Doordat imkers zelf hun honing zijn gaan bottelen en de potten van een mooi etiket voorzagen, hebben steeds meer mensen dit produkt leren waarderen. Toch dragen alle Nederlandse imkers maar voor tien procent bij aan het honingverbruik in ons land. De overige negentig procent wordt geleverd door de grotere honingzemerijen en handelaren. Deze leveren uiteraard wel een goed produkt, maar het is niet exclusief omdat deze honing een mengsel is van diverse, buitenlandse, honingsoorten. Smaak en uiterlijk zijn daardoor vrijwel altijd dezelfde. Om een snelle kristallisatie tegen te gaan wordt deze honing bovendien verwarmd en wel zodanig, dat nog juist aan de wettelijke norm voor het predikaat honing wordt voldaan. Ik wil uiteraard geen kwaad woord zeggen over deze bedrijven en hun produkten, maar het is in de verste verte niet te vergelijken met uw en mijn ambachtelijke, koud geslingerde Nederlandse/Zeeuwse honing.

Met voornoemde opmerkingen in gedachten is het voor mij onbegrijpelijk dat er imkers zijn die de concurrentie aangaan met deze bedrijven door hun honing voor weggeefprijzen de deur uit te doen. Het lijkt wel of men denkt te maken te hebben met een produkt dat aan bederf onderhevig is.

In alle Westeuropese landen zijn er richtprijzen voor honing; ook in de omliggende landen zoals Duitsland, België, Luxemburg en Frankrijk. Deze richtprijs is veelal f 14,- per kilo. Dat betekent dat een potje van 450 gram f 6,- moet kosten. Wanneer we al het werk en de inspanningen samen met de nodige onkosten in rekening brengen, is dit een alleszins redelijke prijs voor dit exclusieve produkt. Ik ga er

dan wel van uit dat de nodige zorg aan het produkt is besteed. De honing is verpakt in een nieuwe pot met deksel en voorzien van een goedgekeurd etiket. De honing bevat geen vuiltjes en/of een schuimrand; ze ruikt lekker en ziet er smakelijk uit. Alle andere honing mag nooit voor verkoop worden aangeboden.

Het spijt me dan ook bijzonder te moeten constateren dat er momenteel honing in de handel is gebracht van inferieure kwaliteit en die nota bene is voorzien van een Zeeuws etiket. Ze wordt weliswaar voor een 'rot' prijsje aangeboden, maar dat bedrag is nog teveel. Begrijpen deze imkers wel dat de imkerij hiermee geen dienst wordt bewezen en dat collega's die wel een goed produkt leveren hierdoor worden gedupeerd?

Derhalve roep ik u op al die gekke prijzen die onder de richtprijs liggen te vergeten en de juiste prijs aan te houden. De richtprijs voor de Nederlandse honing dient te zijn f 6,- per pot van 450 gram.

Honing en de prijs

Regelmatig hebben we hierover geschreven en het bestuur praat daar ook vaak over. Over een ding zijn we het altijd eens en dat is de prijs!

Handhaaf die prijs op het huidige niveau en doe niet mee met de prijzenafbraak. Het leidt tot niets. De omzet zal niet noemenswaard toenemen en . . . je kunt later niet meer terug naar de oude prijs. Onze klanten kopen bewust bij ons omdat ze de verhouding prijs - kwaliteit goed vinden. Het is geen impuls-aankoop, zoals dat elders vaak het geval is. Een Mercedes is ook nooit in de aanbieding! Als bestuur kunnen we natuurlijk geen prijzen vaststellen, maar ons advies is en blijft:

voorjaars honing	f 5,00 incl. pot 450 gram
lindehoning	f 5,50 „
dopheidehoning	f 6,00 „
heidehoning	f 7,50 - f 8,50 „

De antennen bij bijen

De sprieten of antennen op de kop van de bij zijn belangrijke instrumenten. De bijen zijn in staat om hiermee geurstoffen, luchtstromen en de vochtigheidsgraad waar te nemen. Omdat de antennen zo gevoelig mogelijk moeten blijven, worden ze voortdurend gereinigd met de sprietreinigers op de voorpoten. Dit is waar te nemen op de vliegplank voordat een bij uitvliegt. De antenne bestaat uit een ketting van min of meer gelijke segmenten die zijn voorzien van veel zintuigen die rechtstreeks verbonden zijn met de hersenen van de bij. Signaalstoffen, waaronder de feromonen, beïnvloeden het gedrag van bijen en deze worden opgevangen door de antennen.

Zoals bij elk levend wezen, worden de prikkels op de zintuigorganen omgezet in elektrische spanningsveranderingen, die dan door de zenuw naar de hersenen geleid worden. Het is mogelijk om deze spanningen te meten met een electro-antennogram techniek (EAG). Het principe van het EAG berust op het feit dat de signaalstoffen (geurstoffen, waaronder feromonen, luchtstroming, luchtvochtigheid) het spannen, luchtstroming, luchtvochtigheid) het spanningsverschil wijzigen dat tussen de uiteinden van een insektenantenne bestaat. Door de uiteinden van de antenne te verbinden met een geschikte meter kan het spanningsverschil gemeten worden. Als nu de zintuigen van de antenne geprikkeld worden door geurstoffen, luchtstroming of verschillen in luchtvochtigheid, is er een reactie te meten. Deze reactie kan worden vastgelegd en dan is na te gaan in welke mate en op welke hoeveelheid bijen reageren. Hieruit is dan af te leiden of deze stoffen uit een of meerdere componenten bestaan. Dit kan in de toekomst belangrijk zijn om het gedrag van bijen te beïnvloeden.

Een hongerzwerm noemen ze dat

Het was een beste zwerm, eind juni geschept en er was geen kaartje bij waarop stond vanwaar de zwerm was gekomen.

De zwerm werd in een achtramer gedaan, regelmatig gevoerd en ontwikkelde zich goed. Een kleine maand na het scheppen van de zwerm vertrok de imker (?!?) met vakantie naar zonniger oorden en dacht (zonder te controleren) dat de zwerm 'zich wel zou kunnen redden'. Helaas, na terugkomst bleek bij controle dat er in het volk geen spatje voer aanwezig was. Vlug werd suikerwater gekookt en terwijl dit afkoelde hoorde en zag de imker een kabaal en gevlug van jewelste bij de achtramer. Na ongeveer vijf minuten was in en rond de achtramer geen bij meer te bekennen. Alle ramen waren leeg, geen celletje broed, niets was er meer over van die eens zo prachtige zwerm; de bijen waren vertrokken naar, ja, waar blijft zo'n 'hongerzwerm'?

Het Groentje 90 jaar geleden

Ko Zoet

Tijdens de Algemene Vergadering van weleer was er vaak intense discussie over de richting die de bijenteelt diende te te gaan. Enkele flitsen uit de vergadering van 29 Augustus 1901 te Utrecht gehouden.

Wij weten, dat ook onze vereeniging propaganda heeft gemaakt voor den lossen bouw en dat deze door den ijmkers op verschillende wijzen, dikwijls volgens eigen opvattingen wordt toegepast. Men maakt de kasten van oude kasten, de een houdt zich aan deze afmetingen, de andere aan gene, en het zou wel raadzaam zijn, dat daar wat meer stuur in kwam. Wat verdient de voorkeur – warme of koude bouw? – Dat de woning voor of achter opengaat? – Welke grootte van raampjes is te verkiezen? De Heer Kelting antwoordt, dat hij vele systemen onderzocht heeft en dan zegt hij: Heil den Gravenhorster boogkorf! Maar niet alle waar is goed. De indertijd uit Duitschland ontboden boogkorven (het was in 1882 en 1885) waren te los gevlochten, zij zakten dan ook met het toenemend gewicht uit het model, de boogjes kwamen tegen den stroowand en werden overal door de bijen vast gewerkt. Ook hadden de boogjes verschillende bochten. Nu is het zeer wel mogelijk, dat toch de kasten meer en meer in gebruik komen, maar de eenvoudige ijmkers, die tot nu toe nog niet anders als met gewone korven werken, zulle nooit zoo op eens tot kasten overgaan, veel spoediger tot

den boogkorf. Hij stelt dan ook vooral den Gravenhorster boogkorf hoog, omdat deze de overgangskorf is.

Groot voordeel levert de strooien boogkorf op bij de overwintering, de bijen zitten er warm in, het gewelfde bovengedeelte is zeer passend – terwijl het overwinteren in kasten altijd met kunst- en vliegwerk geschiedt. Het is ook een voordeel dat iemand, die het vak verstaat in 10 minuten zich op de hoogte van den toestand van den korf kan stellen, terwijl bij de kasten het uitnemen van raampjes om ze na te zien toch ook bezwaren oplevert. De heer Kelting merkt op, dat met groote ramen bij een zeer goede dracht veel honing verzameld kan worden, maar dat er dan ook veel volk moet zijn. De ramen moeten niet al te groot zijn en dit is ook niet noodig, wanneer men de ramen met broed in het bovengedeelte der kast hangt. De heer Verbaan is zeer voor een grooter raam, 31×30 is de beste afmeting, het moet niet grooter zijn, want dan is het niet voldoende met broed bezet, zoo een raam kan 10 pond honig geven.

In de Algemeene beschouwingen geeft de heer de Haan te kennen, dat het noodig is om met volle aandacht bij den mobielbouw te zijn. Wordt dit 'holder den bolder' aangepakt dan zal het niets geven; de heer Kelting tenslotte zegt, dat de ondervinding moet leeren hoe wij daarbij moeten handelen om het voor de bijen

tot gemak en voor ons tot voordeel te maken. De losse bouw is de bouw der toekomst!"

MEDEDEELINGEN

Woensdag en Donderdag, 18 en 19 Sept. jl. had de levering plaats van de door de IJmker-vereeniging 'Het Noorden' verkochte bijen. Verkocht en geleverd werden 505 korven voor

een totaal bedrag van f 2927,06 en een halve cent; dat het gewin prachtig is geweest, wordt wel bewezen door te vermelden, dat door de Gebroeders Bouma te Ulrum 49 korven zijn afgeleverd, waarvan 30 een gewicht hadden van meer dan 60 pond, waaronder twee van 80 pond en zeven tusschen 70 en 80 pond.

Van imker tot imker

Ko Zoet

durend 'orde op zaken stellen' en opschrijven wat ons in de bijenstal opvalt.

Orde op zaken stellen

Als imker ben je ettelijke keren per jaar bezig orde op zaken te stellen. Dat begint al in het vroege voorjaar na de eerste inspectie met de vraag of bepaalde volken moeten worden verenigd, gevolgd door de beslissing welke volken op welke dracht zullen worden ingezet voor bestuivingsdoeleinden of honinggewin. Voor het laatste is uiteraard de koolzaaddracht favoriet. Een vergoeding voor het bestuivingswerk van de bijen wordt niet gegeven omdat niet kan worden aangetoond dat de teler daadwerkelijk voordeel behaalt door dit bestuivingswerk. Ik heb dit altijd een vreemde zaak gevonden, want waarom zou de zaad-opbrengst c.q. kwaliteit van het zaad niet hoger en beter worden na bestuiving? Enfin, het zij zo. Dat het ook anders kan bewijst een bericht in de Canadian Beekeeping. Een firma genaamd King-Agro legt zich de laatste jaren toe op de produktie en verkoop van het zaad van de koolzaadplant van het ras 'Canola' (Canadian Oil Low Acid). De firma heeft uitgebreide landerijen in de staten Manitoba en Saskatchewan. De laatste drie jaar heeft het de produktie verdrievoudigd en een verdere uitbreiding ligt in het verschiet. Voor bestuivingsdoeleinden worden vijf volken per hectare ingezet en de vergoeding die de imker per volk ontvangt bedraagt \$50 (vijftig dollar). De firma verwacht 2,5 ton zaad per hectare te oogsten. Maar we hadden het zojuist over 'orde op zaken stellen'. Ook in de zomermaanden speel je als imker voortdurend in op de ontwikkeling van de volken waarbij de grote lijn van aanpak wel vaststaat, maar niet elk volk in de pas loopt van de door ons uitgestippelde weg. Lastig, maar waar. Er blijkt telkens weer dat elk volk moet worden gezien als een individu met bepaalde karakter-eigenschappen. Er treden dus onderling verschillen op. Er zijn volken die de kunststraat schitterend uitbouwen, andere zijn steeklusteriger of onderscheiden zich in het verzamelen van veel propolis of stuifmeel. Allemaal factoren die je als imker leert kennen en die door middel van nateelt misschien kunnen worden versterkt of uitgebannen. Om de spanning nog wat op te voeren geldt bovendien dat een volk op dezelfde plaats niet elk jaar op dezelfde manier reageert. Vandaar het voort-

De lege honingkamer

Dan zal u niet overkomen wat een Amerikaanse imker heeft meegemaakt. Tijdens het afnemen van de honing in het najaar bleef op een van zijn volken een lege honingkamer staan. Hij maakte met zichzelf de afspraak om er later raten in te hangen of de kamer te verwijderen. Om het vervolg van de gebeurtenissen beter te begrijpen is het belangrijk te weten dat deze imker geen dekplanken gebruikte en ook geen aantekening maakte van de lege honingkamer, zoiets onthoud je toch, nietwaar? Het volgende voorjaar, toen er een forse dracht had ingezet, herinnerde hij zich de lege kamer en ging eens poolshoogte nemen. De bijen waren er goed tegenaan gegaan en de lege bak was volgebouwd met raat en bovendien gevuld met voorjaarshoning. De raten waren echter vastgebouwd aan het dak, de wanden van de honingkamer en aan de raten van de bak er onder. Hoe nu verder. Uiteindelijk kwam hij op het idee om een stuk raampjesdraad tussen broed- en honingkamer te leggen en deze vanaf de voorkant naar achteren te trekken zodat de volle honingkamer los kwam van de broedkamer. Het plan was om de honingkamer mee te nemen naar zijn 'Honey house' en daar de raten te verwijderen. Er deden zich echter twee problemen voor. Ten eerste waren de bijen niet van plan om het produkt van hun noeste arbeid te verlaten en probleem twee werd duidelijk bij het optillen van het geheel. Grote brokken raat met honing braken af onder het gewicht. Het kostte me een hele middag om de klierderpartij de baas te worden, verzuchtte hij. Voor ons de les om alles te noteren zodat op de juiste tijd 'orde op zaken' kan worden gesteld. Ook in het najaar 'orde op zaken stellen'.

Welke raten moeten we bewaren en hoe?

Als het goed is zijn de bijen nu afgevoerd en de voer-toestellen goed schoon gemaakt en opgeruimd. Daarmee is ons werk echter nog niet gedaan. Een belangrijke najaarsklus is het selecteren van de raten die van de volken zijn gekomen om ze daarna zodanig te bewaren dat ze geen speeltuin worden voor wasmotten en muizen. Ik verbaas me er vaak over

hoe nonchalant imkers met hun ratenbestand om-springen, vooral als je bedenkt hoeveel moeite en tijd zowel de bijen als de imker er aan hebben besteed om mooie raten te krijgen die ettelijke jaren dienst kunnen doen. 'Scheid het kaf van het koren', oftewel: ruim alle vaak bebroede zwarte raten radicaal op. Wat is 'te vaak bebroed' en waarom voldoen zulke raten niet meer?

Een vuistregel: te vaak bebroed is elke raat die tegen het zonlicht gehouden niet meer doorschijnend is. In deze raten legt de koningin weliswaar nog graag eitjes maar – en nu komt het 'waarom' – ziektekiemen hopen zich in deze raten op en de cellen worden ook kleiner door de achtergebleven coconnetjes van eerdere generaties. Snijd de raat uit de raampjes en lever ze in bij een handelsinstelling. Van de resterende raten selecteren we die met veel stuifmeel. Het overwinteren van stuifmeelraten is moeilijk. Het stuifmeel verdroogt in de loop van de winter tot harde propjes of de stuifmeelmijt verpulvert het tot poeder dat het vloeroppervlak onder de raten volledig bedekt. De raten blijven echter goed bruikbaar nadat het overgeleverde stuifmeel er is uitgeklopt. U kunt er wel iets aan doen om de raten met stuifmeel bruikbaar te houden door ze met poedersuiker te bestrooien. Leg onder een bak met dergelijke raten een vel vetvrij papier om lekkend suikerwater op te vangen. Een andere manier is om raten met stuifmeel in de diepvries te bewaren. De geselecteerde bruikbare raten worden vervolgens in broed- en honingkamers gehangen en op een dekplank gestapeld. Na vier bakken komt op de raten van de bovenste bak een schotel ijsazijn te staan. Vervolgens een lege rand, weer vier bakken met raten en bovenop weer een schotel met ijsazijn. De damp van het ijsazijn doodt nosemasporen en de eventueel aanwezige levensvormen van de wasmot (zie ook in de Imkersencyclopedie 'wasmotbestrijding'). Uiteraard moet de damp van het ijsazijn daartoe in de bakken blijven, vandaar dat we tenslotte alle naden tussen de bakken dichtplakken met tape.*

Windbeschutting, een levenszaak

Het is vaak al moeilijk genoeg om een plek voor je bijen te vinden, maar als je er ook maar iets aan kunt doen, zorg dan voor windbeschutting. Hoe belangrijk dat is heb ik afgelopen winter en zomer ondervonden. Mijn volken staan over drie plekken in het dorp verspreid. Standplaats A in de achtertuin naast de schuur in de luwte en uit de directe zon. Standplaats B ingebouwd tussen heesters, een wat vochtig donkere opstelling, maar verder ruim voldoende. Ten slotte standplaats C (drie wintervolken) aan de rand van het dorp met de vliegopening naar het westen, ervoor een sloot, wat struikjes en dan drie kilometer open en vlak polderland. Het meest linkse volk staat nog redelijk beschut. Tijdens de eerste inspectie op 9 april waren in de volken aanwezig (van

links naar rechts) 13, 7 en 4 raten broed. Het rechter volk was in de herfst van 1990 noodgeswongen op drie bakken ingewinterd omdat er op 12 september in alle bakken nog broed aanwezig was. De bijen van het rechter volk waren door de koude wind op zoek gegaan naar een andere vliegspleet en hadden die gevonden via de niet-gesloten voeropening in de dekplank en een kier tussen het dak en bovenste broedbak aan de achterzijde. Het volgende bewijs kwam afgelopen zomer pijnlijk aan het licht bij de teelt van jonge moertjes. Rond 18 mei werden de broedafleggers gemaakt. Alle koninginnen van deze serie kwamen aan de leg uitgezonderd die van standplaats C. Het koude weer in juni was voor die standplaats een te groot obstakel. Zodra de regelmatige vlucht is afgelopen komen er een paar platen spaanplaat schuin voor de kasten te staan om de koude winterwind te breken.

Het tuinvolk

Vorige maand was ik gebleven bij de situatie op 18 juni toen de broedaflegger moerloos werd gemaakt. Het was een moeilijke beslissing omdat er geen zekerheid bestond of er in het hoofdvolk al een bevruchte koningin aanwezig was en het weer halsstarrig koud bleef.

25 juni, hoofdvolk: vier dagen voor vertrek met vakantie en zes weken na het moerloos maken zijn er een paar raten met goed ingelegde eitjes aanwezig (zucht van verlichting).

26 juni, broedaflegger: op een dop gezet, een lage honingkamer gegeven met vier vellen kunstraat, geen moerrooster gelegd. Twee raten met verzegeld voer in de broedkamer gehangen.

31 juli, hoofdvolk: twee honingkamers met volledig verzegelde raten honing op het uitlaatbord gezet. In de bovenste broedkamer vier vellen kunstraat gehangen en een lege honingkamer onder de uitlaat. Perfect broedpatroon.

31 juli, broedaflegger: er waren zeven raten broed aanwezig, weinig ruimte, veel honing. Op twee broedkamers gebracht. In de onderbak vier raten broed en de rest er boven met vier vellen kunstraat. Een rooster gelegd en daarop de goed gevulde honingkamer.

8 augustus, hoofdvolk: intensieve vlucht, honingraten worden verzegeld, een bak met uitgeslingerde raten er onder geplaatst.

Het weer in de maand oktober

We moeten tien jaar teruggaan om op een koude oktobermaand te stuiten. De jaren na 1981 gaven allemaal een temperatuuroverschot. Vorig jaar werd deze maand een topper; in de tweede decade sneuvelen talrijke records toen de maximumtemperatuur bijna overal tot 23 graden en hoger steeg. Nog geen week later kwam bij een koude noordoosten wind de eerste vorst voor. Als normaal geldt het landgemiddelde over de periode 1950-1980. Dit bedroeg voor

de zonneschijn 100 uur, de hoeveelheid neerslag 68 mm en de maximumtemperatuur 14 °C.

jaar	zon (uren)	neerslag (mm)	gemiddelde max. temp. (°C)
1986	normaal	zeer nat (104)	normaal
1987	normaal	nat (89)	zacht (15,3)
1988	zeer somber (82)	normaal	normaal
1989	normaal	normaal	zeer zacht (15,7)
1990	zonnig	normaal	zeer zacht (15,8)

Geraadpleegd: Dalco, R. (1988). Gleanings in Bee Culture (9): 510.

Notes from the OBA Summer Meeting, Canadian Bee-keeping vol. 16(5): 109.

* Zie ook: J. Beetsma, Verslag van de informatiedag over nosema en bijen. Bijenteelt 7/8: 218-219 (1989).

Verenigingsnieuws

Cursussen bijenteelt nog steeds in de belangstelling

G.J.J. Luttkhuis,
voorzitter commissie Onderwijs

De Onderwijscommissie verheugt zich er zeer over dat in de afgelopen periode bij het secretariaat vele malen het verzoek binnenkwam om lesmateriaal toe te zenden. Op vele scholen is dan ook deze zomer de jeugd verteld over het leven van de bijen. De leden van onze vereniging die zich hiervoor inzetten, verdienen onze welgemeende dank. We hopen dat hun ervaring zodanig is dat ze nog meer scholen willen benaderen om van hun hobby te vertellen. Eén 'school' voorbeeld willen we u niet onthouden, hoewel we aannemen dat er meer van zulke voorbeelden zijn.

De school in Vasse (Ov.) heeft voor alle groepen van het thema 'bijen' een project gemaakt dat een hele week in beslag nam. In bijna alle lessen kwam op een of andere wijze het bijenleven aan de orde. Zelfs de leerkrachten stonden soms verbaasd over deze wondere wereld. De imker die ter aanvulling en afsluiting van de lessen de school bezocht, verwonderde zich over hetgeen de jeugd al wist en over de grote belangstelling voor zijn bijenmateriaal. Echt, een waar succes!

Natuurlijk, er zijn meer van zulke voorbeelden, en er zullen nog meer komen. Gelukkig maar, want de voorlichting aan de jeugd mag niet stil komen te staan. Voor de komende maanden richten we onze aandacht op de volwassenen. Ook daar is interesse.

Als ervaren imker bent u al gauw in staat uw kennis van bijen aan anderen mee te delen. U vertelt immers graag van uw hobby. De lectuur biedt voldoende om geïnteresseerde mensen enige uren of zelfs avonden bezig te houden. Wie de beschikking heeft of kan krijgen over dia's en een videofilm (te leen bij het secretariaat van de VBBN!) schiet zeker in de roos.

Als u al goede ervaringen hebt met de jeugd- of kennismakingscursus, laat het ons via het secretariaat eens weten. Wellicht stimuleert u ons, maar ook uw collega-imker, want we willen de voorlichting over bijen onverminderd voortzetten. Overigens geldt dit verzoek niet alleen voor de genoemde cursussen.

Graag vernemen we waar ook andere cursussen worden gegeven en door wie ze worden verzorgd. Een landelijk overzicht is wel gewenst. Bij al uw pogingen wensen we u veel succes.

KI-cursus volbracht

G.J.J. Luttkhuis, voorzitter commissie Onderwijs

De cursus Kunstmatige Inseminatie, die door de commissies Onderwijs en Koninginneteelt is georganiseerd, is een groot succes gebleken. Er is door de cursisten met veel enthousiasme gewerkt, en de cursusleider, de heer Dijkema, was zeer tevreden. De cursus is afgesloten op zaterdag 31 augustus, waarbij 35 cursisten het getuigschrift ontvingen.

Helaas is de heer Wulffers uit Den Helder kort na de theorieperiode overleden. Zijn medecursisten leerden hem kennen als een man die enthousiast over zijn bijen kon vertellen, en over zijn inzet voor de bijenteelt, ondermeer door het geven van cursussen – hij was leraar bijenteelt – voor belangstellenden.

De volgende cursisten ontvingen uit handen van de heer Luttkhuis het getuigschrift:

W.L. Albers uit Laren NH; A. van Beek uit Willemsoord; S. Brouwer uit Dirksborn; J. Charpentier uit Berlicum; E.J.W. van Dijk uit Zoelen; B. Driessen uit Maasland; J.A. van Groningen uit Nieuw Amsterdam; C.N.N. Haans uit Tilburg; M.J.L.M. Hallmans uit Heumen; P.W.J. 't Hoen uit Bunschoten; J.B.J. Hulsbeek uit Ede; G.J.P.M. Jansen uit Tilburg; E. Kleijnendorst-Pasman uit Den Haag; H. Kroekenstoel uit Borne; B. van der Laan uit Emmeloord; D. Lems uit Leusden; S. Leushuis uit Deurningen; O. Meijer uit Ureterp; J.A.J. van der Meijs uit Naaldwijk; P. van Meurs uit Varik; G.F. Meijerink uit Warmenhuisen; S. Neeleman uit Nieuwe Tonge; G.R. Nijman uit Ermelo; J.H. Obbink uit Eindhoven; E. Oortman Gerlings uit Edam; H.J.M. Opschoor-Rogier uit Rijswijk; H.A. Oude Essink uit Maurik; J.B. Peters uit Erica;

E.R. Pieterse uit Maarn; J. Schröder uit Harderwijk; A.A. Staals uit Eindhoven; A.M. Velthuis uit Borne; P.J.A. Verkooyen uit Heinkesdijk; J.M. Verrier uit Naarden; A.J. de Waard uit Barneveld; en A.H. de Witt uit Schildwolde.

Alle cursisten hebben zich de techniek van KI eigen gemaakt. Voor het in praktijk brengen van die techniek zullen ieder jaar 'opfrisdagen' gehouden worden. Mochten imkers uit een bepaalde regio interesse hebben in het organiseren van een KI-cursus in de eigen plaats, dan kunt u contact opnemen met het secretariaat van de VBBN Tel. 08370-22422.

Excursie subvereniging Bunnik-Houten e.o.

C. Pater Jzn.

Het fruitverhuurseizoen van de subvereniging is goed verlopen. Zaterdag 31 augustus is de vereniging op excursie geweest. Een bus met 54 leden en gastleden ging een dagje uit. Dit alles geheel gratis. Dankzij de inzet van de huidige leden en de leden die er niet meer zijn. Het eerst werd de imkerij van Cees van Holland in Rhenen bezocht. Hoewel alles nog niet is zoals de heer Van Holland het wil hebben, liepen vele imkers toch te watertanden bij alles wat zij daar zagen. De demonstraties van het moderne honingslingeren, het wassmelten en de grote moderne bijenstal. Een reportage in het Groentje waard. Daarna werd een bezoek gebracht aan het Openluchtmuseum in Arnhem. Echt de moeite waard voor imkers om hier eens een kijkje te nemen. De landelijke bokkenwagendag trok veel belangstelling. De rest van de dag werd gezellig doorgebracht en afgesloten met een diner in Oriëntal Palace in Breukelen.

9 november: achtste Nationale Ruilmarkt, Koop- en Verkoopbeurs Bunnik

C. Pater Jzn.

Ieder jaar weer trekt de Nationale Ruilbeurs in Bunnik steeds meer belangstelling. De laatste jaren is de ruilbeurs in november een bekend evenement geworden. Er wordt niet alleen geruild maar er kunnen ook kleine artikelen gekocht en verkocht worden. Sinds vorig jaar kan men er ook kasten, korven en gebruikte imkersmaterialen kopen en verkopen. Heeft u iets op te ruimen kom er dan mee naar Bunnik. Ook voor het ruilen of verkrijgen van bloemen, planten, zaden en stekken kan men er terecht. Wat het ruilen betreft is er een ruim aanbod van honing-

etiketten uit binnen- en buitenland, bijenboeken, brochures over honing en was, oude Groentjes, al dan niet ingebonden. Heeft u interesse in bijenenvloppen, raambiljetten van bijenmarkten, folders over andere bijen en/of honingzaken, neemt u dan op de ruilbeurs contact op met C. Pater Jzn. Heeft u plannen om uw bijenvolken in 1992 in te zetten voor bestuiving dan kunt u dat bespreken met ons bestuurslid de heer F. van Os. De ruilbeurs gaat uit van subvereniging Bunnik-Houten e.o. en wordt gehouden op zaterdagmiddag 9 november a.s. van 13.30-16.30 uur in de kantine van Fruitveiling Bunnik aan de Schoudermantel (nabij afrit Rijksweg A12). De toegang is gratis, er is voldoende parkeerruimte en de gehele middag is de koffie gratis. Voor nadere inlichtingen kunt u bellen met 03405-61305.

Uitreiking diploma's Bestuivingscursus Ede

H.M.M. Hendrickx

Op 19 juni 1991 werd in het Groenhost College te Ede door mevrouw J.M. van Heest-Verloop, docente van de cursus 'Bestuivingsimker' aan de volgende personen diploma's uitgereikt: mw. A. Vriezen-Moret en de heren W. van Bergen uit Driehuis, C.R. Blaauwboer uit Middenmeer, W. den Braver uit Landsmeer, N. van Eck uit Lunteren, H.M.M. Hendrickx uit Harderwijk, R. van Hernen uit Hattem, W. Martens uit Amersfoort, H. Rotteveel uit Winterswijk, B. van Triest uit Aalten, H. Vleeming uit Wageningen en H. van Zijl uit Rheden.

De heer Martens dankte namens de cursisten mevrouw Van Heest voor haar enorme inzet als docente en als organisatrice van de zeer interessante excursies. Namens alle cursisten bood hij haar een rozenboompje aan.

Mevrouw J.M. van Heest reikt het certificaat uit aan de heer H. Rotteveel.

39ste Eper Bijen- en Honingmarkt

C.F. Morel

Onder een merendeels bedekte hemel verliep de bijenmarkt op 7 augustus 1991 rustig. Waarschijnlijk doordat de bouwvak-vakanties voor de verschillende delen van Nederland dit jaar anders vallen, was de belangstelling voor zowel de weekmarkt als de bijenmarkt kleiner dan andere jaren.

De eerste handelaren waren al voor zes uur op de markt aanwezig. De markt werd omstreeks 10 uur officieel door burgemeester De Loor geopend, die blijk gaf zich in het leven van de bij te hebben verdiept. Na de opening werd de burgemeester uitvoerig voorgelicht over de bijenhouderij door de voorzitter van de Eper Bijenvereniging. De prijzen van bijenvolken bleken beduidend hoger te liggen dan van het vorige jaar. Door de lange periode van regen in en omstreeks mei is het aanbod van honing en bijenvolken klein. Kastvolken gingen afhankelijk van de grootte weg voor prijzen die lagen tussen de f 75, – en f 115, –, terwijl zesramers f 55, – opbrachten. Korven werden verhandeld voor f 30, – tot f 50, –. Er werden nog geen 50 bijenvolken aangevoerd.

De aanvoer van honing was dit jaar ongeveer 1100 pond, waarvan volgens onze schatting ongeveer de helft is verkocht aan het honingminnende publiek voor de prijs die toch nog lag tussen de f 5, – en f 15, –.

De heer M. Blijderveen uit Kesteren ontving, evenals in voorgaande jaren, de eerste prijs voor het hoogste aantal (26) aangevoerde volken; dit aantal was echter beduidend lager dan dat wat hij in voorgaande jaren aanvoerde.

Als bijenvereniging zijn wij zeer verheugd, dat er elk jaar meer standplaatsen bezet worden. Volgend jaar zullen we dan ook uit moeten zien naar een andere opstelling van de kramen.

De dagbladen blijken steeds meer publiciteit aan deze Eper Honing- en Bijenmarkt te geven. Niet alleen plaatselijke bladen, maar ook landelijke bladen, zoals het Algemeen Dagblad, geven blijk van belangstelling.

Na de keuring bleek dat in de klasse van de vloeibare honing de heer van der Laan het maximaal mogelijk te behalen punten (100) kreeg. De heren van de Kooy, Dijkstra en Jansen behaalden met hun ingezonden vloeibare honing 99 punten, goed voor een 1e prijs B; in de klasse van gekristalliseerde honing werden 2e prijzen behaald door de heren P. School, van der Laan en C. van Holland. De inzending van

heidehoning van P. School bleek onberispelijk en hij behaalde dan ook een 1e prijs A hiermee. In de klasse van kristalliserende honing behaalde C. van Holland een 1e prijs B, P. School een 2e prijs en Dijkstra een 3e prijs. De heer van der Laan had ook een stuk raathoning ter keuring ingezonden, dat onberispelijk van kwaliteit bleek te zijn en waar geen fouten aankleefden, hij kreeg hiervoor dan ook een 1e prijs A namelijk het maximaal mogelijk te behalen punten. Er waren ook een drietal inzendingen voor uitvindingen. De eerste prijs ging naar de heer A. Kok voor een eenvoudig te maken ijzeren rek waaraan een drietal ramen uit een broedbak kan worden gehangen en vervolgens zeer snel kan worden vastgesteld op welke ramen de koningin zich bevindt door de onrust van de bijen op de andere ramen. De tweede prijs ging naar de heer H. Veerkamp uit Amsterdam die een stuifmeelval had gemaakt, die op zeer eenvoudige wijze van buitenaf kan worden bediend. Een geperforeerde plaat kan omhoog of omlaag worden gezet. In de ene stand gaan de bijen er doorheen en in de andere stand is deze plaat buiten gebruik. De heer P. School toonde aan, door het gebruik van smalle reepjes kunststof aan de onderkant van een bak van de Spaarkast te plakken, dat tussen de bakken geen ruimte aanwezig blijft en de bakken gemakkelijk van elkaar kunnen worden gehaald; goed voor een derde prijs.

Behalve kramen met imkersartikelen waren er ook kramen aanwezig, waar zaden en bollen werden verkocht; verder had de vereniging een kraam in eigen beheer voor de verkoop van imkersprodukten en het verstrekken van informatie, waarbij de demonstratiekast zeer veel belangstelling trok.

De 40ste Eper Honing- en Bijenmarkt wordt gehouden op woensdag 5 augustus 1992.

Burengerucht

Heyta van der Reijden-Rynja

Af en toe bereiken ons op het Bijenhuis berichten van ruzies tussen burens over bijen. Soms kan dat zo hoog oplopen dat de imker zijn hobby moet opgeven. Hoe valt dit te vermijden?

Allereerst zijn er de landelijke richtlijnen zoals die zijn vastgesteld in de Algemene Politieverordening (APV): bijenvolken moeten minstens 30 meter zijn verwijderd van openbare weg of gebouwen waarin zich overdag mensen bevinden. Dit verbod geldt niet als op een afstand van ten hoogste 6 meter van de kasten een afscheiding is aangebracht van ten minste 2 meter hoog. Van dit verbod kan ontheffing

verleend worden. In de toelichting op de verordening staat echter dat in sommige gevallen het houden van bijen onaanvaardbaar kan zijn, bijvoorbeeld als buren overlast ondervinden, zodat het in de plaatselijke APV verboden zal kunnen zijn. In andere gemeenten daarentegen is helemaal geen APV artikel over bijen opgenomen. Informeer bij de gemeente vóór u met bijen in de bebouwde kom begint, om problemen achteraf te vermijden.

Imkers die bijen willen houden binnen de bebouwde kom zullen altijd rekening moeten houden met hun omgeving: ze moeten ervoor zorgen dat er absoluut niet gezwerm wordt, het werken in de bijen zoveel mogelijk beperken, en alle maatregelen nemen die maar mogelijk zijn om steken van de bijen te beperken.

Voordat u begint met bijen te houden binnen de bebouwde kom, of als u als imker ergens nieuw komt wonen, is het heel belangrijk om de omwonenden op de hoogte te stellen van uw hobby. Dat kan in de vorm van een lezing met dia's, een demonstratie, folders, een potje honing, en vul zelf maar in. Probeer uw buren zoveel mogelijk voor uw hobby te interesseren, en maak hen duidelijk dat overlast van bijen gering is, zeker ten opzichte van het nut dat de bijen hebben: Vruchten in moestuinen, een lekker potje honing op z'n tijd, maar ook bessen in de plantsoenen waar de vogels 's winters van leven, en de instandhouding van inheemse wilde flora. In veel gevallen is het „onbekend maakt onbemind”: mensen verwarren bijen met wespen en andere stekelige insecten, misschien raken ze helemaal enthousiast als ze eenmaal met uw bijen hebben kennisgemaakt.

Mocht ondanks al uw voorzorgsmaatregelen en goede bedoelingen een burenruzie toch uitlopen op een gerechtelijke procedure, aarzel dan niet om ons te vragen u te helpen. Bel het secretariaat, wij kunnen u met raad en daad terzijde staan.

Boekbespreking

De teelt van de honingbij, Broeder Adam

J. Beetsma

Vertaling in het Nederlands door A.H. de Witt en G.C. van Eizenga van 'Züchtung der Honigbiene' (1982) van Broeder Adam. Uitgeverij: Molenhoek-Uitgave, Molenweg 7, 9922 PB Westeremden. Inhoud: inleiding van A.H. de Witt, een korte levensbeschrijving van Broeder Adam door M. van der Zee, een voorwoord van Broeder Adam en 161 bladzijden

tekst; enkele zwartwit afbeeldingen en schema's. Prijs f 37,50.

Het boek bestaat uit drie ongeveer even grote delen. In het eerste worden verschillende aspecten van de erfelijkheidsleer besproken. Aan de hand van een voorbeeld uit de plantenwereld wordt uitgelegd hoe een erfelijk vastgelegd kenmerk doorgegeven kan worden aan de volgende generatie. Vervolgens wordt aan de hand van hetzelfde voorbeeld besproken hoe met behulp van een kruisings- en selectieprogramma een kenmerk in een nieuw ras vastgelegd kan worden. De laatste paragrafen van dit deel zijn gewijd aan de overerving van een kenmerk in een bijenvolk. De nadruk wordt daarbij gelegd op de overeenkomst en verschillen tussen individuele bijen wat betreft hun erfelijke aanleg en de consequenties hiervan op de eigenschappen van het volk als geheel.

In deel twee worden de mogelijke doelen van selectie en de selectiemethoden behandeld. Storend is wel dat niet wordt ingegaan op de methoden die Broeder Adam gebruikt heeft om de verschillende kenmerken (bijvoorbeeld levensduur, vliegvermogen, bouwdrift) te meten en vervolgens te selecteren. Immers we kunnen pas spreken over de erfelijke aanleg van een kenmerk als we dit kenmerk kunnen meten en bepalen dat het naar de volgende generaties wordt doorgegeven, zoals is uitgelegd in deel I van het boek. De imker die echt is geïnteresseerd in de veredeling van de honingbij zal dit hoofdstuk zeer oppervlakkig vinden.

Deel drie omvat in hoofdzaak een beschrijving van de indrukken van verschillende mellifera-rassen die Broeder Adam opdeed tijdens zijn reizen. Dit deel is een interessant beschrijvend overzicht van eigenschappen van nog bestaande mellifera-rassen in relatie tot hun natuurlijke omgeving.

Het moet de heren de Witt en Eizenga weer vele avonden en weekeinden gekost hebben om deze vertaling tot stand te brengen. Het is een goede vertaling geworden, maar toch weer met de nodige schoonheidsfoutjes. Enkele voorbeelden: 'Volksgemeenschap' had beter vertaald kunnen worden met 'volk' of 'staat'; 'apistisch' is een leuke woordspeling, maar staat niet in Van Dale (straks krijgen we ook nog 'bombustische' literatuur); alhoewel *Apis mellifera* juist gebruikt wordt, duikt toch *Mellifica* weer op; in de tekst wordt het begrip 'bastard' gebruikt terwijl 'kruising' wordt bedoeld en 'bastard' in de verklarende woordenlijst omschreven wordt als: 'individu van onbekende afstamming en herkomst'; in het ontvangen exemplaar ontbreekt pagina 64.

Broeder Adam richt zich tot een breed lezerspubliek. Hij herhaalt vaak de onderwerpen volledig of ge-

deeltelijk in andere bewoordingen. Hierbij maakt hij soms fouten die, onbedoeld, verwarring scheppen. Een storend voorbeeld hiervan is de uitleg van de begrippen resistentie en immuniteit: beide begrippen worden hopeloos door elkaar gehaald. Resistentie tegen een bepaalde ziekte is erfelijk vastgelegd en betekent dat een ziekteverwekkend organisme zich niet in zijn gastheer kan vermenigvuldigen. Immuniteit is een mechanisme dat bij zoogdieren en vissen voorkomt. Zoogdieren en vissen zijn in staat om ziekteverwekkers bij een tweede besmetting te herkennen en deze via een zogenaamde immuunreactie te vernietigen. Bijen en insecten in het algemeen zijn, voor zover we nu weten, niet in staat om ziekteverwekkers via een immuunreactie uit te schakelen. Er is aan het boek ook een verklarende woordenlijst toegevoegd die soms te veel en soms te weinig verklaart. Het heeft weinig zin om gangbare woorden zoals: allround, esthetisch, effectief, erosie en fossiel op te nemen.

Lezers die houden van imkerservaringen en een beschrijvende uitleg over de teelt van bijen zullen genoegelijke uren aan dit boek beleven. De imker die op zoek is naar een 'handleiding' waarin beschreven wordt hoe je door middel van een kruisings- en selectieprogramma tot een niet-steeklustig en nijver bijenvolk moet komen, zal veel in dit boek missen.

Officiële mededelingen

Vragenstellen aan de telefoondienst van DLV Bijenhouderij en Bestuiving moet veranderen

Sinds enige tijd is de DLV telefonisch beter bereikbaar. Voor urgente vragen kan men de DLV zelfs iedere dag bereiken en men krijgt direct antwoord of wordt teruggebeld. Helaas moeten wij soms hiervoor tot laat in de avond overwerken om binnengekomen vragen van imkers af te werken. Veel vragen zijn namelijk niet zo dringend of eigenlijk aan het verkeerde adres gericht, maar wij proberen toch iedereen direct zoveel mogelijk verder te helpen.

Voor bijenziekten, afhandeling van spuitschade, hulp bij tentoonstellingen, overlastzaken, lezingen voor een plaatselijke vereniging en allerlei algemene vragen verzoeken wij u vriendelijk ons niet meer te

benaderen. Dat betekent niet dat wij alle vragen afwijzen; integendeel. Graag geven wij advies bij: problemen bij de bestuiving van gewassen (ook bij een kleine imker) en het starten van imker- en hommelteeltbedrijven en bedrijfjes (ook part-time en zonder direct winst oogmerk). Daarnaast hebben wij in de loop van de tijd een vaste klantenkring opgebouwd van imkers die zeer intensief met bijenhouderij, hommelteelt en bestuiving bezig zijn en voor deze groep blijven wij klaar staan. Ook zullen wij voorlopig door groepsvoorlichting (lezingen, cursussen, studiedagen, brochures, videofilms) alle imkers blijven benaderen.

Wij danken u bij voorbaat hartelijk voor de medewerking.

Tips oktober

C. van den Brand, DLV

U doet er verstandig aan om na het invoeren de voerbakken zo spoedig mogelijk schoon te maken. Het voorkomt schimmelvorming. Hoe langer er mee gewacht wordt, des te meer inspanning de schoonmaak kost. Gebruik heet sodawater in een oplossing van 60 gram soda per liter water.

Voor een goede ventilatie moet de vliegopening over de volle breedte open blijven. De hoogte van de vliegopening moet wel teruggebracht worden tot 7 mm. Hiermee voorkomt u dat muizen de kast binnendringen.

Als u beschikt over kasten met een varroabodem dan kunt u de schuiflade wegnemen. Dit geeft een goede ventilatie, waardoor schimmelvorming op de raten voorkomen wordt.

Slaat u de raten op in de bakken? Plak er dan een briefje op met vermelding van de inhoud. In het voorjaar weet u dan feilloos in welke bak het gezochte te vinden is.

Maak onderling afspraken voor een gelijktijdige varroamijtbestrijding. U voorkomt hiermee dat nog niet behandelde volken door vervliegen zorgen voor herbesmetting.

Voor drachtverbetering kunt u nu bessen verzamelen van de rijk- en langdurig bloeiende Vuilboom. De zaden moeten eerst drogen en daarna gestratificeerd worden. Dit kunt u als volgt doen: Een poreuze roodstenen bloempot afwisselend vullen met een laagje vochtig zand, een laagje zaden, enz. Dit geheel afdekken met een glasplaat en ingraven in de tuin op een donkere vochtige plaats. In het voorjaar kunnen de zaden uitgezaaid worden.

In het najaar blijven er vaak veel gebruikte bijenmaterialen over. Schoonmaken en ontsmetten is nu nog buiten of in een schuur te doen. Het is nog vrij lang licht en niet te koud. Was en propolis kunnen verwijderd worden met een plamuurmes of een schraapbeitel. Schuurwol en spiritus doen gereedschappen weer blinken. Ontsmetten gebeurt met ijsazijn (minimaal een week boven de 15 °C). Ijsazijn is een bijtende stof en kan met lucht een explosief mengsel vormen. Wees dus voorzichtig en laat ook geen dampen ontsnappen uit de bakken of kasten waarin de damp zijn werking doet. Niet al te grote voorwerpen en zesramertjes kunnen ook in een vuilniszak met een schaalje ijsazijn behandeld worden. Lege bakken kunnen met soda (60 g/l) uitgeboend, of met een brander uitgebrand worden.

Imkeroveralls of een favoriet 'shirt voor in de bijen' kunnen beter alleen gewassen worden wanneer er vet, olie of andere bijenvreemde stoffen op zitten. Gebruik in ieder geval geen zwaar geparfumeerd synthetisch wasmiddel. Bijen zijn niet zo gesteld op kunstmatige geurtjes.

Oude raat smelt men het best zo snel mogelijk om. Bewaar deze in ieder geval op een koele plaats. Wanneer oude belegde raat op een warme plaats wordt bewaard, kan men later kennissen die vogels of terraria hebben vaak een plezier doen. Voor hagedissen en vogels zijn de wasmotlarven een versnapering. Geef echter niet teveel ineens, de larven zijn niet lichtverteerbaar.

Breng de volken zoveel mogelijk samen op één of enkele standen. Dit vergemakkelijkt de bewaking, varroabestrijding en beschermende maatregelen voor de winter. Een volk in het veld ontsnapt gemakkelijk aan de aandacht.

Wanneer een stand niet dicht bij huis is, heeft men er later soms profijt van wanneer de terreinbeheerder of 'buurman van de bijen' tegen beloning van een pot honing verzocht wordt een oogje op de bijen te houden.

Cursussen

De commissie onderwijs van de groep **Betuwe** en de afdeling Over Betuwe van de ABTB organiseert bij voldoende deelname de volgende cursussen: Bijenteelt voor beginners en bijenteelt voor gevorderden. Afhankelijk van de herkomst van de deelnemers kunnen deze cursussen gegeven worden te Geldermalsen, Kesteren en Huissen/Nijmegen. Meerdere cursussen behoort tot de mogelijkheden. De cursus voor beginners omvat 7 theorielessen op maandag- of dinsdagavond en 12 praktijklessen op zaterdagmorgen. De kosten bedragen f 135,-, de cursus start begin januari 1992. De cursus voor ge-

vorderden omvat 12 theorielessen op maandag- of dinsdagavond en 7 praktijklessen op zaterdagmorgen. De kosten bedragen f 160,-, deze cursus start half januari 1992. Tevens zal er een cursus koninginneteelt van start gaan in Geldermalsen. Deze 20-urige cursus wordt gegeven door de heer H.W. Velthuis en mevrouw M.J. Duchateau. Enkele praktijklessen zullen gegeven worden in Utrecht. De kosten voor deze cursus bedragen f 90,-, de start is in februari 1992. Inl. en opgave bij: W.H.M. Nisse. Tel. 03444-2689, bij E. Blankert. Tel. 08812-3143, bij J.P. Frens. Tel. 03450-19907 of bij J.P. Vogelaar. Tel. 08887-2850.

Subvereniging **Bussum** organiseert bij voldoende deelname een cursus bijenteelt voor gevorderden in november 1991. Tevens start er een cursus bijenteelt voor beginners in februari 1992. De kosten zullen f 150,- per cursus bedragen. Inl. en aanmelden: J.M. Verrier, Pr. Irenehof 43, 1411 CB Naarden. Tel. 02159-42127.

De subvereniging **Zutphen** e.o. organiseert in samenwerking met de groep Graafschap en Liemers een cursus voor beginners. De cursus start in februari 1992 en wordt gegeven aan de Lagere Landbouwschool te Vorden. De cursus voor gevorderden is deze maand begonnen. Inl. en opgave: H.G. de Maag. Tel. 05750-14409.

Het Ambrosiusgilde **Rotterdam** organiseert een cursus 'bestuiving en bestuivingsvolken'. Deze cursus omvat 40 lesuren waaronder een aantal bezoeken aan kassen waar bijen ingezet worden voor de bestuiving. De cursus wordt afgesloten met een diploma. Het cursusgeld bedraagt f 125,-. Tevens zal in het voorjaar van 1992 een cursus bijhouden voor gevorderden worden georganiseerd. Deze cursus zal worden gegeven aan de LTuS Hugo de Vries in Rotterdam. De kosten bedragen f 185,-. Inl. en aanmelding: Tom van Wanum, Rivierlaan 5, 3207 BJ Spijkenisse. Tel. 01880-25538.

Koninginneteeltcursus voor beginners in **Uddel** (Veluwe) op 28 januari en 4 februari 1992. Met medewerking van Buckfast Belangen Verenigd wordt door het Buckfast bevruchtigingsstation Nunspeet een koninginneteeltcursus voor beginners georganiseerd. Deze cursus wordt gehouden op dinsdagavond: 28 januari en 4 februari 1992. De cursus wordt gegeven door J. Lamé en C. van der Wal. De kosten voor de twee avonden zijn f 25,-. Cursisten kunnen aansluitend de koninginneteeltcursus voor gevorderden volgen. Opgave bij: C. van der Wal. Tel. 03412-51206.

Koninginneteeltcursus voor gevorderden en ervaren koninginnetelers te **Uddel** op 11 februari, 18 februari en 16 mei 1992 (speciale overlarfdag). Met mede-

werking van Buckfast Belangen Verenigd wordt door het Buckfast bevruchtungsstation Nunspeet deze cursus georganiseerd. De kosten bedragen f 35, – incl. de kosten voor de larfjes. De cursus wordt gegeven door J. Lamé en C. v.d. Wal. Tel. 03412-51206.

De subvereniging **Utrecht** e.o. organiseert bij voldoende belangstelling een cursus Bijenteelt voor beginners. Aanvang januari 1992. Inl.: mw. J. de Leeuw. Tel. 030-937539.

Internationale Conferentie over Bijenteelt in de Tropen, september 1992 Trinidad

De vijfde internationale conferentie over bijenteelt in de tropen zal van 7-12 september 1992 in Trinidad gehouden worden. Dit congres, dat met regelmaat door de International Bee Research Association (IBRA) in samenwerking met een gastland in de tropen wordt georganiseerd, wordt deze keer gehouden op Trinidad en Tobago. De twee laatste congressen werden achtereenvolgens gehouden in Kenia (1984) en Egypte (1988). De bijeenkomst in Trinidad wordt gehouden op de University of the West Indies, St. Augustine. Nu dit congres in de neotropen wordt gehouden zal er zeker voldoende gelegenheid zijn om aandacht te geven aan de problemen rond de ingevoerde Afrikaanse bijen in tropisch Amerika. In Trinidad zijn de eerste Afrikaanse zwermen reeds in 1979 vanuit Venezuela over komen vliegen (voor een overzicht van de Afrikaanse bijen in tropisch Amerika wordt verwezen naar Bijenteelt 1988). Daarnaast zal de 'biologie en het sociale gedrag' van andere tropische honingbijen (Apis soorten) en angelloze bijen uitvoerig aan de orde komen. Andere hoofdthema's zijn 'Bee management': bijenteelt methoden, technologie, materialen, bijenprodukten, koninginneteelt en selectie, ziekten en plagen; 'commercial aspects'; 'honeybees and the environment': o.a. fourageergedrag en gewasbestuiving, bijenteelt en 'agroforestry', effect van landbouwchemicaliën; 'beekeeping and development'. Trinidad is een Caraïbisch eiland voor de kust van Venezuela. Het veel kleinere Tobago ligt ten NO van Trinidad in de Caraïbische Zee. Het is de bedoeling dat er tijdens de excursies kennis gemaakt kan worden met de bijenteelt op deze nogal verschillende eilanden. Vooral ook in verband met de belangstelling van Nederland, de Nederlandse Antillen en Suriname voor bijenteelt in de West-Indies, zou het mooi zijn als er een goede deelname vanuit deze landen zou zijn. De officiële tweede aankondiging van de conferentie kan rechtstreeks aangevraagd worden bij IBRA, 18 North Road, Cardiff CF1 3DY, U.K. Ik zal geïnteres-

seerden graag meer informatie over het congres of over het organiserende land geven. Dr. M.J. Sommeijer, Afd. Bijenonderzoek, Rijksuniversiteit te Utrecht, P.O. Box 80086, 3508 TB Utrecht. Tel. 030-535425 (s'avonds 030-734821).

Literatuur:

Sommeijer, M.J. en Van Veen, J.W. (1988) 'Killerbees' of wonderbijen: een recente visie op de introductie en verspreiding van Afrikaanse honingbijen in tropisch Amerika. Bijenteelt 90(11): 310-311 en 91(1): 10-12

Agenda

5 oktober Zennewijnen

Subvereniging Geldermalsen (West-Betuwe) organiseert een honingkeuring, drachtplanten- en drachtzadenruilbeurs. Tevens kunnen er imkersmaterialen geruild, verkocht en gekocht worden. Honing inleveren 13.00 uur, uitslag 16.00 uur. Dit alles bij: Corrie Diks, Hermoesestraat 17 te Zennewijnen. Inl.: J.P.B. Frens. Tel. 03450-19907.

5 oktober Zutphen

Honing- en Drachtplantenmarkt op de Schupstoel te Zutphen van 09.00-16.00 uur. Inl.: J. Tempelmans Plat. Tel. 05750-24829.

18 oktober Oosterwolde

Subvereniging Ooststellingwerf organiseert op deze dag in 't Anker' aan de J. Frankensingel 30 te Oosterwolde, een lezing met als thema de imkerij in Vlaanderen België door Norbert Heeremans. De heer Heeremans is een bekend imker in Vlaanderen en gespecialiseerd in koninginneteelt. Aanvang 20.00 uur. Toegang gratis. Inl.: K.S. Gerritsen, Zr. Broerstraat 4, Diever. Tel. 05219-3202.

19 oktober Rijssen

Honingkeuring voor de groep Overijssel-Oost in speeltuin De Hoge Esch te Rijssen. Inl.: D.J. Brinks. Tel. 05480-20099.

25 oktober Leiderdorp

Diploma-uitreiking en honingkeuring in wijkcentrum 'Zijkwartier', Van der Marckstraat 19 te Leiderdorp. Uitreiking van de diploma's aan de cursisten die geslaagd zijn voor de cursussen bijenteelt. Voor de tiende keer de jaarlijkse honingkeuring. Terwijl de keurmeesters hun werk doen, zal na de pauze één van onze leden vertellen hoe hij dit jaar met zijn bijen is omgegaan.

26 oktober Wageningen

**OPEN DAG BIJENHUIS
EN NATIONALE HONINGKEURING**
(zie het september- en dit nummer)

9 november Steenwijk

Groepshoningkeuring Overijssel West in het dorps-
huis te Kalenberg (Kalenberg ligt in het prachtige
park de Weerribben). De route is aangegeven. Inle-
veren van honing tussen 08.30-10.00 uur. Tijdens de
keuring zullen er de volgende activiteiten zijn: expo-
sitie over de Weerribben, expositie van de foto-
wedstrijd van de subvereniging Steenwijk, voor in-
zenders gratis rondvaart, bezoek eendenkooi, ge-
legenheid tot het ruilen van imkersartikelen, materiaal
te koop bij een depot van het Bijenhuis Wageningen.
De deelnamekosten zullen minimaal zijn. Doe mee
om uw kostbaar gewonnen honing of andere voor
keuring in aanmerking komende bijenartikelen te la-
ten toetsen aan de normen gesteld in het reglement
van de Nationale Honingkeuring. Een prettige dag
garanderen wij u, ook bij slecht weer. De uitslag van
de keuring is uiterlijk 13.00 uur. Voor meer inlichtin-
gen: Geert Hahn. Tel. 05210-16177.

11 november Hoogezaand

De kring Groningen houdt haar vergadering in het
wijkcentrum 'De Kern' aan de Rembrandtlaan 72 te
Hoogezaand. Bestuur en leden van de subverenigin-
gen zijn van harte welkom. Aanvang 20.00 uur. Inl. G.
van der Velde. Tel. 050-713305.

16 november Nunspeet

Jaarvergadering van de vereniging 'Buckfast Belan-
gen Verenigd' in het dorps-
huis te Nunspeet, Dr.
Schutlaan 2. Aanvang 10.00 uur. Aan het woord zal
komen o.a. Thomas Ruppel, teeltcoördinator van de
Duitse Buckfastvereniging, over zijn bedrijfsmetho-
de en teeltmethode met de Buckfastbij.

16 november Osdorp

Themadag georganiseerd door de groep Noord-
Holland in clubgebouw op het bijenpark van de
Amsterdamse vereniging, B. Schimmelpenninck
van der Ouweweg 1 te Amsterdam Osdorp. Aanvang
09.45 uur. Sprekers zullen zijn: P.J. Steltman 'Bio-
toopverbetering', P.A. Oomen 'Bestrijdingsmidde-
len' en Koppert B.V. 'Alternatieve bestrijding'. Slui-
ting 15.30 uur.

26 november Laren (Gld)

Lezing met dia's van de adviesgroep Vegetatiebe-
heer te Wageningen. Organisatie door diverse sub-

verenigingen van de groepen Overijssel West en
Achterhoek. Deze lezing wordt gehouden in hotel
'Stegemante' te Laren. Aanvang 20.00 uur.

29 november Leiderdorp

Mevrouw R. van der Zalm uit Noordwijk zal op deze
avond spreken over bolgewassen die niet zo vaak
worden aangetroffen in onze tuinen. In wijkcentrum
'Zijkwartier', Van der Marckstraat 19 te Leiderdorp.
Inl. I. van de Pavert. Tel. 071-220378.

Op 30 juli 1991 overleed op 85-jarige leeftijd ons erelid

HERMAN BREDEWOUT

Hij was meer dan 50 jaar lid van onze vereniging. Wij kun-
nen hem zien als een van de oprichters van onze subvere-
niging, in Schoorl gestart, alwaar hij ook woonachtig was.
Alle imkers konden altijd een beroep op hem doen voor
raad en daad en deze zullen hem dan ook node missen.

Wij wensen zijn kinderen en kleinkinderen veel sterkte toe.

Bestuur en leden
subvereniging Heiloo e.o.

Op 26 augustus 1991 overleed in zijn 42e levensjaar

DIRK ANTONIE HOKSBERGEN

te Hoevelaken. Door zijn enthousiasme voor natuur en
bijen onderscheidde hij zich.

Wij wensen zijn vrouw en kinderen de kracht om hun ver-
lies te dragen.

Bestuur en leden
subvereniging Eemkwartier (Soest)

Kom ook naar de

8ste NATIONALE RUILMARKT EN IN- EN VERKOOPBEURS

op zaterdagmiddag **9 november** vanaf half twee tot half vijf in en rondom de kantine van
Fruitveiling Bunnik te **Bunnik**.

Volop parkeergelegenheid, iedereen heeft gratis toegang en de koffie is ook gratis.

Bijenvereniging Bunnik-Houten e.o. – Zie elders in dit blad. Tel. 03405-61305

SPEURBIJTJES

Opgave schriftelijk. Tarief: 20 woorden f 7,50, elk woord meer 35 cent; te voldoen bij vooruitbetaling door storting op giro 846801 t.n.v. VBBN Wageningen.

TE KOOP: complete jaargangen Bijenteelt (het Groentje) vanaf 1969. H. Evenboer. Tel. 08370-15611 (Wageningen).

TE KOOP wegens verhuizing: mooie ruime bijenstal f 150,-. Tel. 04199-3096 (Ammerzoden).

TE KOOP wegens overcomplete: bijenvolken in Spaarkasten + eventueel uitrusting. Tel. 071-133004 en 071-311189 (Leiden).

TE KOOP: K.I.-apparaat zonder microscoop, model Dijkema, f 650,-. Tel. 02263- 53456 (Spanbroek).

TE KOOP: vanaf de heidedracht, 4 bijenvolken in Simplex-kasten, prima materiaal. A. Dijkstra. Tel. 02155-15504 (Soest).

TE KOOP: enige goede bijenvolken, honingslinger en lege nieuwe bijenkasten (Spaarkasten). J. Oosterloo, Vaart Z.Z. 24, Appelscha. Tel. 05162-1212.

GEVRAAGD: het boek 'Bijen en Bijenhouder' door J.G. de Roever. Tel. 073-411019. T. Bruins. ('s-Hertogenbosch).

B & K BOOKS have the best stock of antiquarian and out of print books on bees and beekeeping including many that are difficult to find. Our 1991 Catalogue is available on request. B & K Books, Newport Street, Hay-on-Wye, via Herford, HR3 5BG, U.K.

Imkersbedrijf „DE IMMENHOF“

Biedt U een ruime sortering HONING voor wederverkoop zoals: Bloemen-, Linde-, Acacia-, Klaver- en Heidehoning.

Tevens leveren wij alle artikelen voor de moderne en traditionele bijenteelt.

Inkoop van oude raat, zegelwas en ruwe was.

Wij zijn geopend: ma, di, do en vr: 13.30 - 20.00.

Zaterdag: 8.00 - 12.00 en na telefonische afspraak.

Harremaatweg 36, 3781 NJ Voorthuizen. Tel. 03429-2046.

BIJENSTAND Fa. H.T. VAN DAM & ZN.,
JUBBEGA (Fr.), ☎ 05165 - 13 82
FAXNR. 05165-1839

kan U alles leveren voor de moderne bijenteelt.

Kunstraat, bijenwoningen en onderdelen uit eigen werkplaatsen. Door eigen steeds grotere importen van diverse gereedschappen steeds bij ons de laagste prijzen. Tevens voor **wederverkoop** diverse kleuren meubelwas en honing van de fijnste kwaliteiten.

Vraagt onze prijscourant van materialen en/of meubelwas en honing even aan. Wij zenden U die gaarne gratis toe.

Wij komen weer op de te houden Bijenmarkten.

"niet de grootste, wel de goedkoopste"

ProPol Apitherapie Produkten

Biedt U de BEST WERKZAME en MEEST COMPLETE serie

PROPOLIS PRODUKTEN

Maar ProPol is ook hét adres voor
KONINGINNEGELEI, STUIFMEEL, HONINGZEEP en
natuurlijk de **AMBROSIA HONING-KRUIDENWIJN**

Bovendien omvat ons assortiment een grote sortering
GESCHENKARTIKELEN

(o.a. Haslinger - Oostenrijk / Moosmuller - Dld.
Melvitaflore - Frankrijk)

Onze produkten zijn o.a. verkrijgbaar bij HET BIJENHUIS,
diverse IMKERDEPOTS en IMKERIJEN

Vraag het (GRATIS) informatieboekje en de prijslijst.
Ook hebben wij een speciale prijslijst voor wederverkoop.

Propol Apitherapie Produkten
Ronde Hoep Oost 15 / tel.: 02963-4593
1191 KB Ouderkerk a/d Amstel

OPEN DAG BIJENHUIS, 26 OKTOBER 1991

U komt toch ook naar onze Open Dag? Of had u de omslag van dit Groentje al in de prullebak gegoooid. Haal die er dan maar weer snel uit, want deze omslag heeft grote waarde. Bij inlevering van deze omslag bij onze 'Bijenkroeg' (aanwezig op de Open Dag) krijgt u voor uzelf en uw gezin een gratis kopje koffie met een heerlijke plak honingkoek. Om 15.00 uur worden uit de ingeleverde omslagen diverse prijswinnaars getrokken.

De prijzen zijn dit jaar:

- Een Spaarkast Red Cedar met 2 broedkamers en gaasbodem
- een roestvrijstalen dubbele honingzeef
- een Apideakastje en
- een blaasbalgberoker.

Wat is er te zien en te doen?

Om 10.00 uur gaan de deuren open.

- In de grote hal staan diverse 'groengroepen'
- er zal verkoop plaats vinden van botanische tuinbollen
- de Keuringsdienst van Waren geeft uitleg, o.a. over honing
- Marcel Hallmans zal u alles vertellen over honingroeren

- de Dienst Landbouw Voorlichting, team Bijenhouderij en Bestuiving zal aanwezig zijn
- er zullen kaarsen worden gegoten en gerold
- er worden heerlijke honingwafels gebakken en verkocht
- vertoning van film en video's
- de expositie is voor iedereen gratis toegankelijk en er zullen rondleidingen georganiseerd worden
- de heer Hoogstede laat u zien hoe kunstraat gemaakt wordt
- de drachtplantentuin in herfststooi.

Kortom een bezoek aan uw Bijenhuis is deze dag zeer zeker de moeite waard.

Ook aan de kinderen is gedacht. Er is een balonnenwedstrijd, de ballonnen die het verst komen vallen in de prijzen.

De Open Dag eindigt om 16.00 uur.

Dus kom op 26 oktober met vrienden, kennissen en familie naar onze Open Dag, dan maken we er met zijn allen een gezellige dag van.

HOE BEREIK IK HET BIJENHUIS?

Vanaf het station Ede-Wageningen buslijn 83, halte 'De Oude Tol'.